

**ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ
Б.Н.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 08.18.571

Кол жазма укугунда

УДК:336.22:657.6

ЖАКИПБЕКОВ ДИНМУХАМЕД САПАРОВИЧ

**САЛЫК ЭСЕБИН, КӨЗӨМӨЛДҮ, АУДИТТИ ЖАНА САЛЫК
МИЛДЕТТЕНМЕЛЕРИН ТАЛДООНУ УЮШТУРУУ
МЕТОДОЛОГИЯСЫ**

08.00.12 адистиги - Бухгалтердик эсеп, статистика

**Экономика илимдеринин доктору илимий
даражасын изденүү үчүн диссертациясынын**

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2019

Диссертациялык иш М.Ауэзов атындагы Түштүк-Казакстан мамлекеттик университетинде «Эсеп жана аудит» кафедрасында аткарылды.

**Илимий
консультант:**

Исраилов Мукаш Исраилович
экономика илимдеринин доктору, профессор
Б.Ельцин атындагы Кыргыз – Россия- Славян
университетинин «Бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит»
кафедрасынын кафедра башчысы,

**Расмий
оппоненттер:**

Тулаходжаева Миновар Махкамовна
экономика илимдеринин доктору, профессор, Өзбекстандын
бухгалтерлер жана аудиторлордун Улуттук Ассоциациясынын
Кенешинин төрагасы, ТУЭУ «Экономикалык талдоо жана
аудит» кафедрасынын кафедра башчысы

Низомов Самариддин Фахриевич
экономика илимдеринин доктору, профессор, «Финансы жана
эсеп» кафедрасынын кафедра башчысы, [Тажик улуттук
университети](#)

Айтжанова Жамиля Нурматовна
экономика илимдеринин доктору, профессор,
Казакстан Республикасынын бухгалтерлерди
сертификациялоонун адискөй (кесиптик) борборунун мүдүрү

**Жетектөөчү
мекеме:**

Ош мамлекеттик университети, «Бухгалтердик эсеп жана
экономикалык талдоо» кафедрасы.
Дареги: 723500, Кыргыз Республикасы Ош ш., Ленина көчөсү,
331.

Диссертацияны коргоо 2019-жылдын «30» апрель саат 14-00 Жусуп
Баласагын атындагы Кыргыз мамлекеттик Улуттук Университетинде жана Б.
Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинде экономика
илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын изденүү үчүн Д 08.18.571
диссертация коргоо боюнча диссертациялык кенешинин отурумунда, 720033,
Бишкек ш., Жибек-Жолу көчөсү, 394.

Диссертациялык иш менен Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз мамлекеттик
Улуттук Университетинин китепканасынын илимий залында таанышууга болот.
Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек-Жолу көчөсү, 394; Б.
Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинде, дареги: 720000,
Бишкек шаары, Киев көчөсү, 44. Ошондой эле диссертациялык кенештин
сайтында – dissovetecon.knu.kg
Автореферат 2019-жылдын «__» _____ таркатылды.

**Диссертациялык кенештин
илимий катчысы**

ИШТИН ЖАЛІ ҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Өндүрүш факторлорун гана эмес, салык тобокелдерин минималдаштыруу жана салык милдеттенмелерин оптималдаштыруунун аркасында рыноктон сырткары караганда ишкерлик ишмердүүлүктү жүргүзүүнүн заманбап шарттары максималдуу киреше алууну негизги милдет кылды. Башкаруунун мындай деңгээли корпоративдик салык менеджментинин эсеп-аналитикалык системасынын натыйжалуулугун көз каранды салык мамилелеринин эсеп-аналитикалык процесси катары түшүнүү керек: салыктык пландоо, салыктык эсептин жана операциялардын аткарылуу фактыларын көзөмөлдөөнү, салык аудитин жана салык эсебинин көрсөткүчтөрүнүн салыктык талдоосун жана отчеттору менен компанияны салыктык башкаруу. Ошондуктан, бул процесстерди компаниядагы абалды жакшыртуу боюнча натыйжалуу чара көрүү үчүн туура жана толук маалымат менен камсыз кылууга багытталган иш чаралардын комплекси катары кароо керек.

Ошондой эле диссертациялык теманын актуалдуулугун арттырган шарттардин бири, салык төлөмдөрүнүн мүнөзүн жана келечегин талдоо үчүн салык милдеттенмелери боюнча негизги көрсөткүчтөрдүн калыптануусун, компаниянын тынымсыз ички салык көзөмөлүн жана салык талдоосун камсыз кылган салык эсебинин натыйжалуу автоматташкан системасын уюштуруу жолу менен компанияда пайда болгон салык тобокелдерин көзөмөлдөө болуп саналат.

Бул тармактын кызматкерлеринин илимий жана тажрыйбалык негизги милдети, компаниянын салык эсебин, салык аудитин жана салык талдоосунун процесстерин кароодогу комплекстик ыкма болуп саналат. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө бул багытта изилдөөлөрдү жүргүзгөн компаниялардын тажрыйбасы да, илимий басылмалары да толук талданып чыкты.

Эсептик-аналитикалык жана көзөмөлдүк-аудитордук салык салууну жана салык менеджментин камсыздоо маселелерин төмөндөгүдөй адистер чечкен, Г.И. Хотинская, А.Н. Шерешевская, Д.Ю. Мельник, И.Н. Богатая, В.К. Радостовец, Э.У. Кулова, Т.Д. Суранаев, М.С. Ержанов, А.Б. Ботобеков жана башкалар. Салык көзөмөлү жана салык аудитинин түрдүү аспектери төмөнкү окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылды: А.Д. Шереметтин, В.П. Суйцтун, В.И. Подольскийдин, А.М. Ержанованын, М.В. Штиллердин. Эсептин жана экономикалык талдоонун методологиясынын негиздерин иштеп чыгууда өзгөчө салым кошкон төмөнкү окумуштуулар болду: М.И. Баканов, Л.Т. Гиляровская, М.В. Мельник, Г.В. Савицкая, Я.В. Соколов, И.М. Исраилов, В.А. Назарова жана башкалар.

Диссертациялык теманын келечектүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), илимий мекемелер жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык тема «Казакстан - 2050» Улуттук Стратегиясы: калыптанган мамлекеттин жаны саясий багыты, 2015-жылдын 20-майынын Казакстан Республикасынын Президентинин беш институционалдык реформаларын ишке ашыруу боюнча

Улуттун – 100 кадамы планы, Казак Республикасынын 28.02.2007-ж. №234-111 «Бухгалтердик эсеп жана финансылык отчеттуулук» мыйзамы, М.Ауэзов атындагы Түштүк-Казакстан мамлекеттик университетинин «Эсеп жана аудит» кафедрасынын илимий-изилдөө ишинин темасына байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты жана милдети. Изилдөөнүн максаты компаниянын салык карым-катнашнын эсептик-талдоо процесстерин башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууну камсыздоо, корпоративдик түзүмдө эсеп салыгын, салык көзөмөлүн, салык аудитин жана салык талдоосун комплексстик уюштуруунун методологиясын жакшыртуу.

Коюлган максаттын жетишкендиктери төмөнкүдөй теория-методологиялык жана уюштуруу-практикалык чечүүнү жана орнотууну божомолдойт:

- компаниянын корпоративдик салык менеджментинин эсеп-талдоосун камсыз кылуу концепциясын иштеп чыгуунун негизинде;
- компаниянын корпоративдик салык менеджментинин эсеп-талдоо процесстерин иштеп чыгуу;
- салык эсебин аныктоо жана компаниянын экономикалык мамилелерин менен бухгалтердик эсеп системасындагы аны уюштуруу негиздерин иштеп чыгуу;
- ири компаниянын салык эсебинин салык мыйзамын жана методикасын шайкеш келтирүү;
- салык эсебин жүргүзүү үчүн эсеп-талдоо документтерин иштеп чыгуу;
- салык аудитин жана салык талдоону автоматизациялоо мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө;
- салык аудитин жана салык талдоону автоматизациялоосун ишке ашыруу үчүн методикалык жолдомолорду сунуштоо жана жумушчу талдоо документтерди иштеп чыгуу;
- ички аудит стандарттары боюнча талаптарды иштеп чыгуу;
- салык талдоону ишке ашыруу методологиясын иштеп чыгуу.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы диссертациялык изилдөө корпоративдик салык менеджментинин түзүү системасындагы салык эсебин, көзөмөл, аудит жана талдоону уюштуруунун методологиясынын өнүгүшүнөн турат. Агымында төмөнкүдөй илимий жана практикалык жаңылыгы бар негизги жоболордун топтору түзүлгөн:

- концепция иштелип чыккан жана компаниянын салык мамилелеринин процесстерин натыйжалуу башкарууну камсыз кылууга жөндөмдүү болгон корпоративдик салык менеджментинин салык-талдоочулук камсыздоо системасы сунушталат – биринчи жолу алынган;
- ага мүнөздүү болгон элементтери жана байланыштары менен корпоративдик салык менеджментинин ситемасы жана эсеп-талдоо процесстери түзүлгөн; компаниянын турмуштук циклынын баскычындагы кызматтык милдеттер жана алардын милдеттери аныкталды– биринчи жолу алынган;
- мамлекет менен компаниянын экономикалык мамилелери жана бухгалтердик эсеп системасындагы салык эсебинин орду аныкталды, салыктык

эсепке алуу эсептери менен иштелип чыккан эсептердин планын кабыл алуу салык эсеп саясатынын жобосун аныктоо боюнча компаниянын салык эсебин уютуруунун негизинде түзүлдү – андан аркы өнүгүүгө берилди;

- ири компаниялардын абсалюттук салык эсебинин системасы интеграцияланды, бухгалтердик жана салык эсебинин шайкештүүлүгү ишке ашырылды – биринчи жолу алынды;

- корпоративдик киреше салыгы, кошумча нарк салыгы, транспорттук салык, жер салыгы, мүлк салыгы, жеке киреше салыгына тиешелүү болгон эмгек төлөмү менен байланышкан милдеттүү салык боюнча, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, социалдык которуулар боюнча салык эсебинин эсеп-талдоо документтери ишелип чыкты жана интеграцияланды – биринчи жолу алынды;

- автоматташтырылган салык эсеби, салык аудити жана салык талдоо комплекси алындында биринчи жолу алынды;

- корпоративдик киреше салыгы, кошумча нарк салыгы, жеке киреше салыгы кошумча нарк салыгы, транспорттук салык, жер салыгы, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, мүлк салыгы боюнча салык көзөмөлүн ишке ашыруу жана салык аудитин жүргүзүү тууралуу методикалык жолдомолор жана санариптештирилген жумушчу талдоо документтери иштелип чыкты – биринчи жолу алынды;

- кесиптик аудитордук мекемелер, аудитирдик уюмдар, жеке аудиторлор, ички аудитордук кызматтары колдоно турган ички аудит стандарттарына жүктөлгөн талаптар сунушталды – жакшыртылган;

- корпоративдик киреше салыгы, салык мамилелеринин процесстеринин трендери жана циклдарын аныктоо үчүн статистикалык көрсөткүчтөрдү түзүүгө жол берүүчү кошумча баанын салыгы боюнча салык талдоонун методикасы иштелип чыкты – биринчи жолу алынды.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси компаниянын эсеп системасынын шайкештиги жана жаңылануусу, салык аудитинин автоматташтыруу, салык көзөмөлү жана салык талдоо системасын уюштуруу жана интеграциялоо алдынагы изилдөөнүн жыйынтыктарын колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнө тыянак чыгарат. «Аудит жана баалоо борбору» ЖЧШ, «АМАНКЕЛДИ» ЖЧШ Агрардык өнөр жай компаниясы, «Шаңырақ XXI» ЖЧШ айыл чарба компаниясы аудитордук компанияларынын иштериндеги диссердациялык изилдөөнүн материалдары М.Ауэзов атындагы Түштүк-Казакстан мамлекеттик университетинин окуу процессине киргизилди

Алынган жыйынтыктардын экономикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктарынан алынган тыянактар жана сунуштар компания үчүн төмөнкүдөй экономикалык пайлаларды алууга жол берет: ички көзөмөл кызматын ченемдик укуктук жактан камсыз кылуу; бюджеттик пландардын толуктугу жана ишенимдүүлүгү; салыктык жана башка тобокелдиктердин төмөндөшү; корпоративдик салык менеджмент системаларын киргизүү аркылуу кошумча киреше алуу.

Белгилей кетүү керек, салык органдарынын алдында мамлекеттик органдар жана аудитордук кызматтарды көрсөтүүнүн субъекттери бирдей,

ошондой эле салык көзөмөлүн жана салык аудитин ишке ашыруунун методикалык негизи, компаниянын салык көрсөткүчүнүн талдоосунун бирдиктүү системасы ченемдик укуктук камсыз кылуу жана салык эсебинин уюштуруу системалары экономикалык пайданы ала алат.

Коргоого киргизилген диссертациянын негизги жоболору:

- салык башкаруунун теориясын изилдөө компаниянын салык мамилесинин процесстерин натыйжалуу башкаруусун камсыз кылууга жөндөмдүү корпоративдик салык менеджментин эсеп-талдоочулук жактан камсыз кылуу концепциясын иштеп чыгууга жол берди;

- эсептик процесстерди изилдөөгө теоретика-методологиялык мамиле ага таандык элементтери жана байланыштары менен эсеп-талдоо процесстери жана корпоративдик салык менеджментинин системасын аныктоого мүмкүндүк берди; компаниянын турмуштук циклынын баскычындагы кызматтык милдеттер жана алардын милдеттери аныкталды.

- компаниянын салык эсебинин теориялык жана практикалык изилдөөсү автор тарабынан мамлекет менен компаниянын экономикалык мамилелери жана бухгалтердик эсеп системасындагы салык эсебинин орду аныкталды, салыктык эсепке алуу эсептери менен иштелип чыккан эсептердин планын кабыл алуу салык эсеп саясатынын жобосун аныктоо боюнча компаниянын салык эсебин уютуруунун негизинде түзүлдү;

- эсептик мыйзам талдоосу иштелип чыккан, толук жана бүткөн процесстерге мамлекет менен компаниянын ортосундагы салык мамиленин ситемасын жүргүзүү, салык эсебинин жана отчетунун процесстерин уштурууну ченемдик укутук актыларынын негизинде камсыз кылуу максатында «Бухгалтердик эсеп жана финансылык отчеттуулук жөнүндө» мыйзамына толуктоолорду киргизүүгө жол берилди; автоматташтырылган ситеманы колдонуучу ири компаниялардын салык эсебинин абсалютук системасын колдонуу;

- эсептик процесстерди документтештирүү практикасын изилдөөнүн негизинде корпоративдик киреше салыгы боюнча, кошумча нарк салыгы, транспорттук салык, жер салыгы, мүлк салыгы, жеке киреше салыгына тиешелүү болгон эмгек төлөмү менен байланышкан милдеттүү салык боюнча, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, социалдык которуулар боюнча салык көзөмөлүн жана аудитти ишке ашыруу тууралуу методикалык жолдомолор жана интеграциялык жумушчу талдоо документтерин иштеп чыгууга жол берет;

- аудиттин теориясын изилдөө аудитордук кызматтын комплексиндеги салык аудитинин ордун жана ролун аныктоого, элементтерди тактоого, жүргүзүүнүн мамилелери жана этаптары, ошондой салык аудитин автоматташтырууну конкреттештирүүгө мүмкүнчүлүк берди.

- аудитордук документтерди колдонуунун талдоо практикасы корпоративдик киреше салыгы боюнча, кошумча нарк салыгы, транспорттук салык, жер салыгы, мүлк салыгы, жеке киреше салыгына тиешелүү болгон эмгек төлөмү менен байланышкан милдеттүү салык боюнча, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, социалдык которуулар боюнча салык көзөмөлүн жана аудитти ишке ашыруу тууралуу методикалык жолдомолор жана интеграциялык жумушчу талдоо документтерин иштеп чыгууга жол берет;

- аудит процесстерин уюштуруу боюнча ченемдик укуктук документтердин теориялык изилдөөсү кесиптик аудитордук мекемелер, аудитордук уюмдар, жек аудиторлор жана ички аудит кызматтары колдонгон ички аудит стандарттарына багытталган талаптарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди;

- салык милдеттенмелерин изилдөөнүн талдоосу автор тарабынан корпоративдик киреше салыгы, салык мамилелеринин процесстеринин трендери жана циклдарын аныктоо үчүн маалыматтын массивин түзүүгө жол берүүчү корпоративдик киреше салыгы, кошумча киреше салыгынын салык талдоосун ишке ашыруунун концепциясы жана методологиясы иштелип чыкан.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары бакалавриат боюнча Түштүк-Казакстан мамлекеттик университетинин «Эсеп жана аудит» билим берүү программаларынын окуу процесстери үчүн документтердин жана материалдардын комплексин, окуу-методикалык адабияттарды иштеп чыгууда, «Салык эсеби жана отчеттуулук 1», «Салык эсеби жана отчеттуулук 2», «Салык аудити» сабактары боюнча, «Корпоративдик салык эсеби жана отчеттуулук», «Салык аудити жана талдоо» магистратурасында лексияларды окууда пайдаланылат. «Аудит жана баалоо борбору» ЖЧШ аудитордук фирмасынын стандарттарынын талаптары жана салык аудити, «АМАНКЕЛДІ» ЖЧШ Агрардык өнөр жай компаниясы колдонуучу салык боюнча салык талдоосун ишке ашыруу методикасы, «Шаңырак ХХІ» курулуш компаниясынын ишинде колдонулуп жаткан салык эсеби менен байланышкан иштеп чыгуулар колдонулду. Интеллектуалдык менчик укугунун 3 автордук күбөлүгү алынды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөдөн алынган теориялык, методикалык жана тажрыйбалык жыйынтыктар 2010-2018-жылдардын аралыгында эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда, форумдарда талкууланга коюлган жана макулдугун алган, алардын ичинде: «Илим жана билим берүүнүн инновациялык өнүгүшүнүн көйгөйлөрү» (Шымкент, АИУ, 2010-ж.); «Борбордук Азия мамлекеттеринде бухгалтердик эсеп жана аудиттин улуттук системаларынын өнүгүшүнүн көйгөйлөрү жана келечеги: теория, методология жана практика» - «І-Исраиловдук окуу» (Чолпон-Ата ш., 2011-ж.); «Ауезовдук окуу-11: Казакстан билим коомунун жолунда: илим, билим берүү жана маданияттын өнүгүшүнүн инновациялык багыты» (Шымкент, 2012-ж.); «Евразиялык экономикалык Биримдиги: эсеп, талдоо жана аудит шайкеш системаларынын көйгөлөрү» - «V-Исраиловдук окуу» (Чолпон-Ата ш., 2015-ж.); «Нұрлы жол – мамлекеттик программаларды ишке ашырууда жаш окумуштуулардын салымы» (Шымкент ш., 2015-ж.); «Ауезовдук окуу-13: «Нұрлы жол» - өлкөнүн социалдык-экономикалык жана индустриалдык-инновациялык өнүгүшүнүн жолундагы стратегиялык кадам», (Бишкек ш., 2018-ж.)

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылышы. Диссертациялык тема боюнча 2 монография, 10 окуу куралы, 43 макала, анын ичинен 21 макала РАИИтинына рецензирленген

илимий мезгилдүү басылмаларынын тизмесине киргизилген басылмаларда, жалпы көлөмү 215 басма табактагы 1 макала Scopus базасында.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Изилдөөнүн максаты жана логикасы киришүүдөн, төрт баптан жана корутундудан, 36 таблица, 42 сүрөт, 45 формула, жалпы көлөмү 283 бет,, 274 аталышты камтыган пайдаланаган адабияттардын тизмеси, 20 сунуштардан турган диссертациялык иштин түзүмүн аныкташты.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты жана милдети, илимий жаңылыгы, практикалык жана экономикалык мааниси, алынган жыйынтыктар, апробация, макулалар, диссертациянын түзүмү жана көлөмү негизделген.

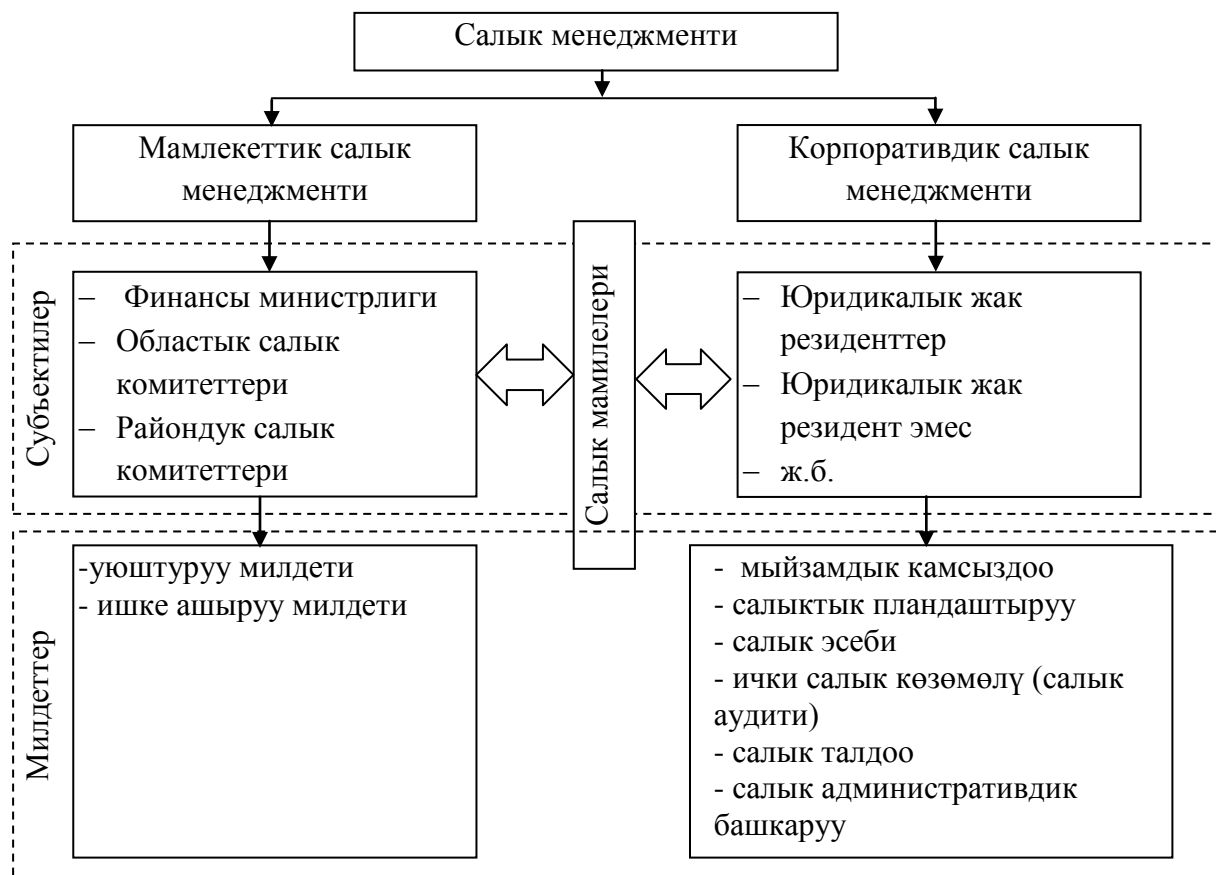
Биринчи бапта «Салык салуу системасын эсеп-талдоо жана көзөмөл-аудиттик жактан камсыз кылуунун теориялык жана методологиялык негизи» деп аталып, корпоративдик ишканаларда салык салуу системаларынын эсеп-талдоо милдеттерин түзүү жана иштетүү методологиясынын негизи каралган, ааламдаштыруу шарттарында салык аудитинин өнүгүшү генезиси талданган, ошондой эле салыктарды натыйжалуу башкарууну камсыз кылуучу инфраструктура катары салык көзөмөлү жана салык менеджменти изилденген.

Заманбап түшүнүгүндө салык менеджменти бул жөн эле мамлекеттик деңгээлдеги салык башкаруу эмес, бул мамлекеттик өз ара байланыштагы оор эсеп-талдоо системасы жана салык мамилелер жаатындагы салык төлөөчүлөр (1.1-сүрөт). Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп, атап айтканда салык эсеп системасындагы корпоративдик салык менеджментинин эсеп-талдоосун камсыз кылуу, ички салык көзөмөлүн, аудит жана ички салык талдоосун ишке ашыруу саналат. Корпоративдик салык менеджментинин (мындан ары КСМ) эсеп-талдоосун камсыз кылуу негизин ага таандык болгон милдеттери аркылуу оңой түшүнсө болот: салыктык пландаштыруу милдети; салык эсеби жана отчетуулугуг милдети; ички салык көзөмөлүнүн милдети (салык аудити); салык талдоо милдети; салыктык административдик башкаруунун милдети.

Корпоративдик-салыктык менеджментти мыйзамдуу камсыздоо милдети КСМнын бардык эсептик-аналитикалык функцияларын ченемдик-укуктук мыйзамдар менен жана методикалык иштелмелер менен камсыздоо жана коштоо дегенди билдирет. Бул өз ишмердүүлүгү учурунда кызмат адамдары тарабынан укук бузуучу же мыйзамсыз иш-аракеттердин жасалышын алдын алат. КСМнын башка эсептик-талдоо милдеттеринин белгилүү бир иш-аракеттерин жүзөгө ашыруу үчүн анын негизинде методикалык сунуштамаларды иштеп чыгып, жайылтуу зарыл.

Корпоративдик салыктык пландоо милдеттери белгилүү бир мезгилге карата бүтүндөй салыктык талаа боюнча мүмкүн болгон салыктык мамилелердин пландалышын камсыз кылат. Салыктык талаа – бул ишмердүүлүгүнүн чегинде салык төлөөчү үчүн аныкталган салыктык таасир этүүсү талаасы жана ал салык салуу менен байланышкан.

1.1-сүрөт. Салыктык менеджменттин түзүмү

Булак: Атайын адабияттардын жоболорун жана өздүк изилдөөлөрдү жалпылаштыруунун негизинде автор тарабынан түзүлдү.

Компанияны корпоративдик салыктык пландоо учурунда компаниянын өнүгүү баскычына жараша негизги үч планды иштеп чыгуу зарыл (компаниянын турмуштук цикли): стратегиялык план (компанияны өнүктүрүүнүн негизги перспективдүү планынын учурун кучагына камтыйт (1 жылдан 3 жылга чейин)); тактикалык план (1-кварталдан 1-салыктык жылга чейинки мезгилди кучагына камтыйт) жана ыкчамдык планы (салык мыйзамдарындагы белгилүү бир өзгөрүүлөргө жана стратегиялык жана тактикалык пландардын корректировкасына карата реакция катары аныкталат (эң кичине салыктык мезгилден тартып 1-кварталга чейин));

Корпоративдик салыктык менеджментте салык эсеби менен отчеттуулукту жүзөгө ашыруу милдетин салык эсеби алдына коюлган маселелердин жардамы аркасында түшүндүрүүгө болот:

- салык эсебине таандык операциялык-каржылык ишмердүүлүк жөнүндө маалыматтарды жыйноо;
- салык эсебине таандык операцияларды документтештирүү;
- салык эсебинин эсеп-кысабындагы операцияларды эсепке алуу;
- салык эсебинин аналитикалык документтерин тариздөө;
- салыктар менен бюджеттеги милдеттүү төлөмдөрдү эсептөө;

– салыктар менен бюджеттеги башка милдеттүү төлөмдөр боюнча салыктык отчёттуулукту түзүү;

– салыктык отчёттуулукту салык органдарына берүү.

Ички салыктык контрол функциясы (салыктык аудит) салыктык пландоонун, салыктык эсеп менен отчёттуулуктун өз учурунда жүзөгө ашырылышын камсыздоо функциясын аткарат. Ички салыктык көзөмөл бюджетке салык жана башка милдеттүү төлөмдөр жөнүндөгү мыйзамдар, ошондой эле салык салуу тармагындагы башка ченемдик-укуктук актылар жана компания тарабынан иштелип чыккан методикалык сунуштамалар тарабынан белгиленген нормалардын сакталышын текшерүүлөрдөн турат. Ошондой эле ал төмөндөгүлөр боюнча ишенимдүү даражаны камсыз кылат:

– салык эсебин уюштуруу жана анын абалы салыктар менен башка милдеттүү төлөмдөрдүн так жана өз учурунда бюджетке чегерилишин камсыз кылат;

– салыктык милдеттемелер туура эсептелип чыгарылган;

– салыктык милдеттемелер өз учурунда эсептелип чыгарылган жана салыктык отчёттордо жетиштүү деңгээлде чагылдырылган;

– салыктар жана башка милдеттүү төлөмдөр толугу менен жана өз мөөнөтүндө бюджетке төлөнгөн;

– эсептелип чыккан салыктык милдеттемелер каржылык отчёттордо туура чагылдырылган;

– салык салуу тармагындагы салыктык жана башка мыйзамдардын бузулушу менен байланышкан кошумча, олуттуу салыктык милдеттемелер жок жана салыктык отчёттордо чагылдырылган эмес;

– аракеттеги көзөмөлдүк жол-жоболор салык органдары тарабынан пайда болуучу айыптык санкциялардын тобокелдигин минималдаштырууга (салыктык тобокелдиктердин азайышы) мүмкүнчүлүк берет.

Ички салыктык аудит – бул салыктык отчёттун аныктыгын жана анын аракеттеги мыйзамдарга, ошондой эле кабыл алынган стандарттарга дал келээрин текшерүү максатында өткөрүлүүчү ички аудит. Ал өз кезегинде салыктык жана башка мындай аракеттерге ыйгарым укугу бар органдар тарабынан айыптык санкциялардын киргизилишине жол бербөө, ошондой эле салыктык тобокелдиктер деңгээлин азайтуу үчүн кандайдыр бир ката кетирүүлөр аныкталган учурларда аларды оңдоо, чечүү жолдорун сунуштайт.

Корпоративдик салык менеджментинин салык талдоосунун милдети төмөнкүлөргө мүмкүнчүлүк түзөт: өткөн жылдарга карата салыктык милдеттемелердин суммалары боюнча маалыматтардын массивин түзүүгө; каржылык-операциялык ишмердүүлүктүн шарттарынын өзгөрүүсүнө жараша салык милдеттемелеринин суммаларынын өзгөргөрүүсүндөгү көрсөткүчтөр массивин тариздөөгө; өткөн салыктык мезгилге карата салыктык милдеттемелердин суммаларынын өзгөрүүсүндөгү мыйзам ченемдүүлүктү иликтеп чыгууга жана аныктоого; салыктык пландоолорго пайдалануу үчүн өзгөрүүлөр менен мыйзам ченемдүүлүктөрдүн маалымат базасын түзүүгө; салыктык милдеттемелердин ар бир түрү боюнча корпоративдик салыктык менеджменттин натыйжалуулугун аныктоого; КСМнын каржылык-

операциялык ишмердүүлүк жыйынтыктарын өзгөртүүгө жана тариздөөгө тийгизген таасирин иликтөөгө.

Салыктык административдик башкаруунун максаты болуп юридикалык-салыктык коштоолор, компаниянын операциялык-каржылык ишмердүүлүгүндө келип чыгуучу конфликттик кырдаалдарды чечүү саналат. Максатка жетүү үчүн аталган милдет алдына төмөндөгүдөй милдеттер коюлат:

- компаниянын операциялык-каржылык ишин юридикалык-салыктык жактан коштоо (салык төлөөчүнү каттоого алуу, салыктык режимди алмаштыруу, компанияны жоюу ж.б.).

- салыктык укук бузууларды алдын алуу;

- салык органдары менен болгон конфликттик кырдаалдарды чечүү (салыктык отчетторду түзүүнүн шексиздиги боюнча, салыктык жана башка милдеттүү төлөмдөрдүн суммасы боюнча, айыптык санкциялар жана туумдар боюнча ж.б.);

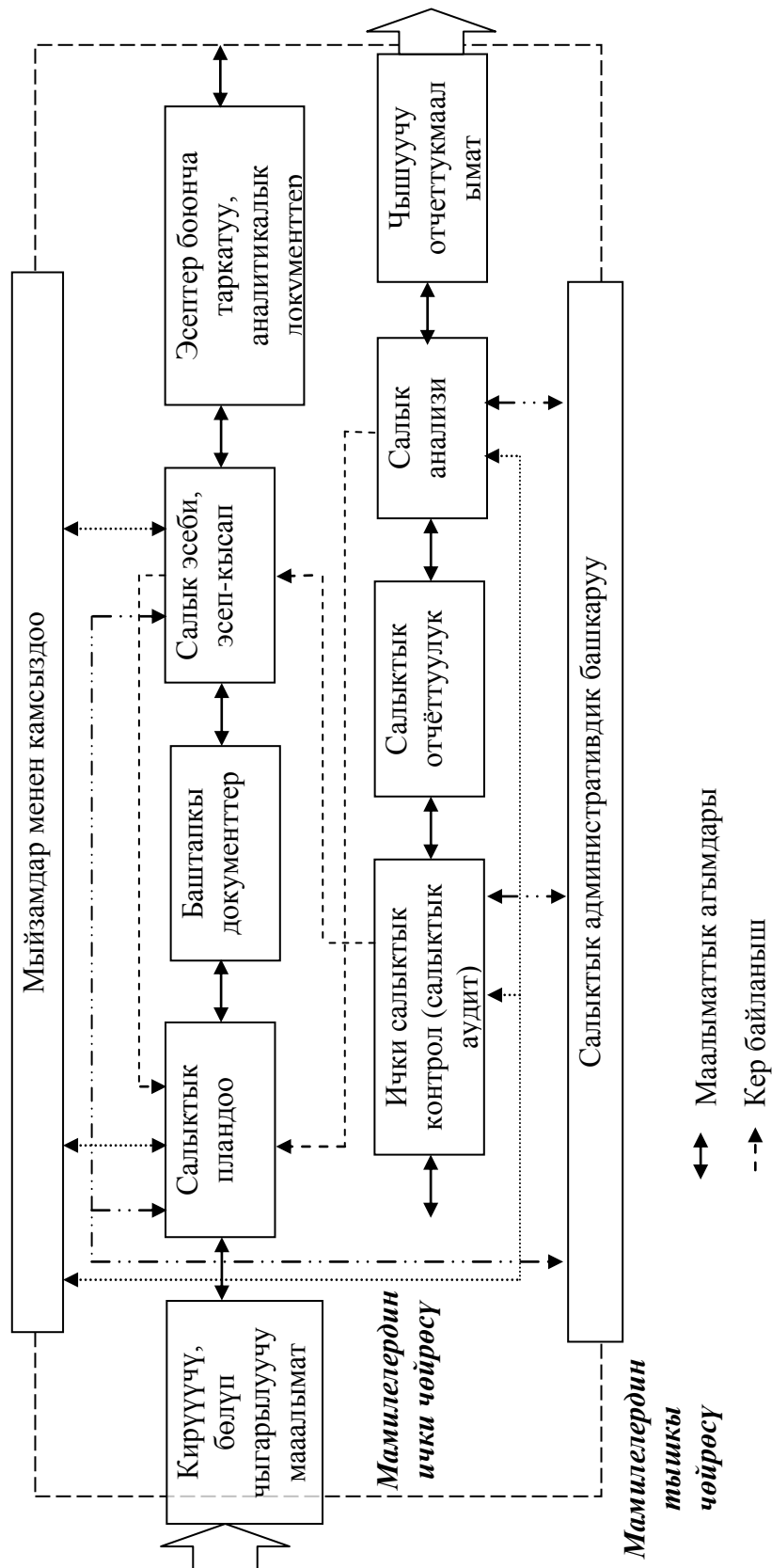
- салыктык милдеттемелер менен байланышкан маселелер боюнча компанияны сотто коргоо;

- компанияга карата административдик санкцияларды жараткан, же жаратуусу мүмкүн болгон укук бузууларга жол беришкендиги үчүн кызмат (жооптуу) адамдарга карата административдик тартип-жаза чараларды дайындоо;

Корпоративдик-салыктык менеджменттин эсептик-талдоо милдеттеринин функционалдык түзүлүшү жана өз ара байланышы 1.2.-сүрөттө берилген. Корпоративдик-салыктык менеджменттин бардык эсептик-талдоо милдеттери өз ара тыгыз байланышкан жана бири-бирин толуктап турат.

Иш-милдеттердин ортосундагы маалыматтык агымдар маалыматтардын келечектеги кайра түзүлүшүн тариздөө үчүн конкреттүү документтерге же маалыматтык билдирүүлөргө ээ. Ар бир милдет маалымат агымындагы маалыматтарды ыкчам корректировкалоо үчүн сурдагы функциялар менен байланышта болот жана ал тышкы жана/же ички шарттардагы өзгөрүүлөр менен байланыштуу.

Экинчи бапта – «Методолгия жана салыктык менеджментти маалыматтык камсыздоонун негизги катары салык эсебин шайкештирүү», салык эсебин уюштуруунун методологиялык интеграциялык негиздери, компаниялардын бухгалтердик жана салыктык эсептерин шайкештирүүнүн методикасы караштырылып чыгып, автоматташтырылган салык эсебинин аналитикалык каттоолору сунушталган.

1.2-сүрөт. Корпоративдик-салыктык менеджменттин эсептик-талдоо милдеттеринин өз ара байланышы

Булак: аталган бөлүмдөгү изилдөөлөрдү жалпылаштыруунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

Салықтық эсептин методологиясын уюштуруу концепциясы биринчиден, мамлекеттеги салықтық эсепти уюштуруунун мыйзамдуу негизи кандайча камсыздалгандыгы, экинчиден, компаниядагы салықтық эсептин уюштурулушунун методикалык негиздеринин кандайча камсыздалгандыгы өндүү бир нече параметрлер менен шартталат. 2010-2017-жылдарга карата Казакстан Республикасынын мамлекеттик бюджетинин түзүмүнө жүргүзүлгөн анализ сегиз жыл ичинде бюджетке келип түшкөн жалпы кирешелердеги салықтык келип түшүүлөр - 94,62%ды, салықтык эмес келип түшүүлөр – 4,27%ды жана негизги капиталды сатуудан келип түшкөн каражаттар – 1,11%ды түзөөрүн көрсөттү.

2.1-таблица. – 2000-2017-жылга карата Казакстан Республикасынын бюджетиндеги жалпы келип түшүүлөрдөгү кирешелер үлүшүнүн динамикасы (в %)

Төлөмдөрдүн аталышы	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Салықтык келип түшүүлөр	95,06	95,52	92,53	96,20	95,42	94,13	93,10	95,00
Салықтык эмес келип түшүүлөр	3,24	3,41	6,63	2,81	3,35	4,61	6,00	4,13
Негизги капиталды сатуудан келип түшкөн акча каражаттары	1,70	1,07	0,83	0,99	1,23	1,26	0,90	0,87

булак: Казакстан Республикасынын Мамлекеттик кирешелер комитетинин маалымат боюнча эсептелди <http://kgd.gov.kz>

2010-2017-жылдар аралыгында келип түшкөн салықтык келип түшүүлөрдүн түзүмүнө өткөрүлгөн талдоо өз кезегинде мамлекеттик бюджетти толтуруудагы чыныгы лидерлерди аныктап чыккан: корпоративдик киреше салыгынын (подходный налог) орточо үлүшү – 24,36%ды, кошумча нарк салыгынын орточо үлүшү – 23,19%ды, ал эми жеке киреше салыгы 11,40ды түзөт (2.2-таблица).

Казакстан Республикасындагы салык эсеби Казакстан Республикасынын «Салыктар жана бюджетке төлөнүүчү милдеттүү төлөмдөр жөнүндө» Салык кодексине жана «Салыктык отчетту түзүүнүн эрежелерине» ылайык жүргүзүлгөн менен анын мыйзамдуулук жана методикалык камсыздалышы деген өндүү түшүнүктөрүн так ажыратып алуу абзел. Маселен, анын мыйзам тарабынан камсыздалуусу эсепти уюштуруунун формасы менен милдеттүүлүктү, ал эми методикалык жактан камсыздалуусу – эсепти уюштуруунун методун, эрежелерин жана структураларын караштырат.

Казакстан Республикасынын Салык кодексинде салык эсебин жүргүзүү зарылчылыгы юридикалык жактын эркине калтырылганы менен ошол эле учурда салыктык отчетту тапшыруу боюнча катуу талаптар жана салыктык мыйзамды бузгандыгы үчүн административдик тартип-жаза чаралары каралган. Аталган талап бүгүнкү күндүн талабына жооп бербейт деп эсептейбиз. Биринчиден, салыктык милдеттемелер мамлекеттик кирешелердин негизги булагы болуп саналат; экинчиден салыктык милдеттемелердин максималдуу түрдө жыйналышын камсыз кылуу үчүн мамлекет салыктык көзөмөлү ар кыл формада жана деңгээлде аныктайт; үчүнчүдөн, текшерүүчү (салык) органдары менен юридикалык жактардын ортосунда салык эсебин уюштуруу боюнча

салыктык мыйзамдардын ар кыл окулушу боюнча пикир келишпестиктер пайда болот; төртүнчүдөн, эгерде салыктык отчеттуулукту даярдоо жана тапшыруунун, контрол жүргүзүүнүн жана административдик чаралардын конкреттүү регламенти бар болсо, анда юридикалык жактардын салык эсебин милдеттүү түрдө жүргүзүүсү боюнча так эрежелер менен мыйзамдуу жол-жоболордун болуусу зарыл. Дал мына ушул өңүттөн алып караганда салык эсебинин мыйзамдуулугун мамлекеттик деңгээлде камсыздоо үчүн «Салык эсеби жана салыктык отчеттуулук жөнүндө» Мыйзам кабыл алынуусу кажет. Аталган мыйзам салык эсеби менен салыктык отчеттуулуктун ата мекендик системасын регламенттеп, салык эсебин жүргүзүүнүн негизги сапаттык мүнөздөмөсүн, талап жана эрежелерин, ошондой эле салыктык отчеттуулукту түзүүнүн принциптерин белгилейт.

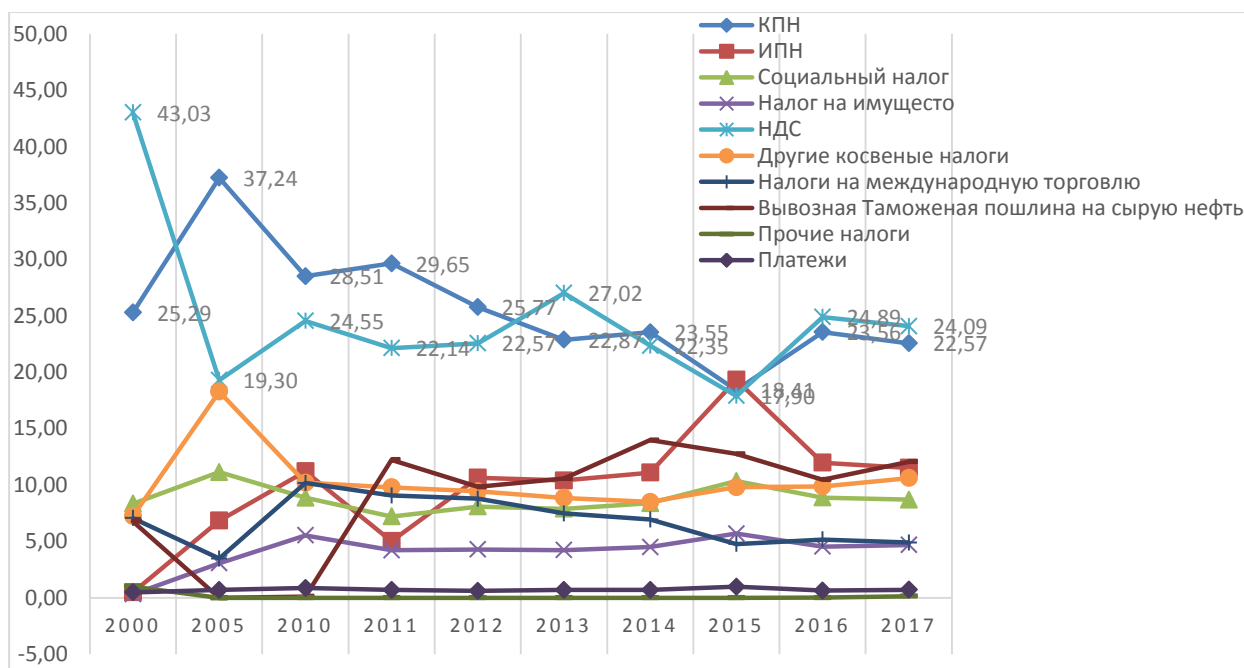
2.2-таблица–2000-2017-жылдарга мамлекеттик бюджеттеги салыктык келип түшүүлөрдөгү салыктык милдеттемелер үлүшүнүн динамикасы (в %)

млрд.тенге								өсүшү 2017 жыл менен салыштырганда 2000 жыл %та
Коды БК	Налоговые поступления	2000	2005	2010	2015	2016	2017	
1011	ККС	60	3 735	4 960	5 160	8 817	9 493	15 792,59
1012	ЖКС	1	686	1 950	5 417	4 482	4 844	419 382,60
103	Социалдык салык	20	1 118	1 542	2 899	3 324	3 656	18 421,65
104	Мүлк салыгы	0,7	307	964	1 596	1 701	1 970	265 107,54
1051	КНС	102	1 936	4 272	5 018	9 318	10 132	9 905,01
1052-4	Башка кыйыр салыктар	17	1 834	1 775	2 749	3 694	4 466	25 988,00
106	Эл аралык соода-сатыкка карата салыктар	17	348	1 770	1 335	1 933	2 061	12 265,75
106110	Мунайды чыгарып кетүү боюнча бажылык алымдар	16	0	18	3 577	3 922	5 075	31 494,71
107	Башка салыктар	2	-1	0,03	0,9	1,8	61	2 600,86
108	Төлөмдөр	1	69	150	274	238	299	26 249,82
	Бардыгы	238	10 031	17 401	28 028	37 430	42 057	17 691,30

булак: Казакстан Республикасынын Мамлекеттик кирешелер комитетинин маалымат боюнча эсептелди
<http://kgd.gov.kz>

Салык эсебинин компаниялар деңгээлиндеги методикалык жактан камсыздалышы илимий адабияттарда белгилүү бир аныктамаларга ээ болгону менен анын түзүлүшү жана мазмуну калыпка салынган мүнөздөмөгө али жете элек. Мисалы, компаниянын салык эсеби менен отчеттуулугунун уюштурулушун регламенттөөчү негизги документ болуп салыктык-эсептик саясат саналат. Ал өзүнө салык эсеби менен отчеттуулукту уюштуруунун принциптеринин, салык эсебин жүзөгө ашыруунун методдорунун, салык отчетторун түзүүнүн жана аларды салык органдарына тапшыруунун талаптарынын, салыктык милдеттемелерди бюджетке төлөө эрежелеринин, ошондой эле салык төлөөчү (салык агенти) тарабынан Салык Кодексине жана башка жөнгө салуучу мыйзам актыларына ылайык кабыл алынган жана

бекитилген салыктык көзөмөл менен ички салыктык аудиттин, салыктык талдоо мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысын камтыйт.

Рис 2.1. 2000-2017-жылдарга Казакстан Республикасынын салыктык түшүүлөрдүн түзүмүнүн динамикасы

булак: Казакстан Республикасынын Мамлекеттик кирешелер комитетинин маалымат боюнча эсептелди
<http://kgd.gov.kz>

Диссертациялык иште ири компаниялар үчүн салыктык-эсептик саясат караштырылып чыгып, сунушталуу менен салыктык учёт эсебине ээ Эсептөөлөрдүн жумушчу планы аныкталып алынган. Өз кезегинде ал салык эсебин жүргүзүү үчүн иштелип чыккан аналитикалык документтерди тариздөөгө мүмкүнчүлүк түзөт. Ири компанияларда салык эсебинин абсолюттук моделин колдонуу максатка ылайык келет (2.3-сүрөт).

Компаниялардын бухгалтердик эсеп системаларын автоматташтыруу, салыктык-эсептик саясатты түзүү жана салыктык учёттук эсеп-кысапка ээ Эсептөөлөрдүн сунуш кылынган Жумушчу планын пайдалануу, компанияларда колдонулуп келе жаткан программалык камсыздоолордо атайын автоматташтырылган аналитикалык салыктык документтерди түзүп чыгуу аталган моделди салык эсебинин системасын уюштуруу жаатына киргизүүгө өбөлгө болгон.

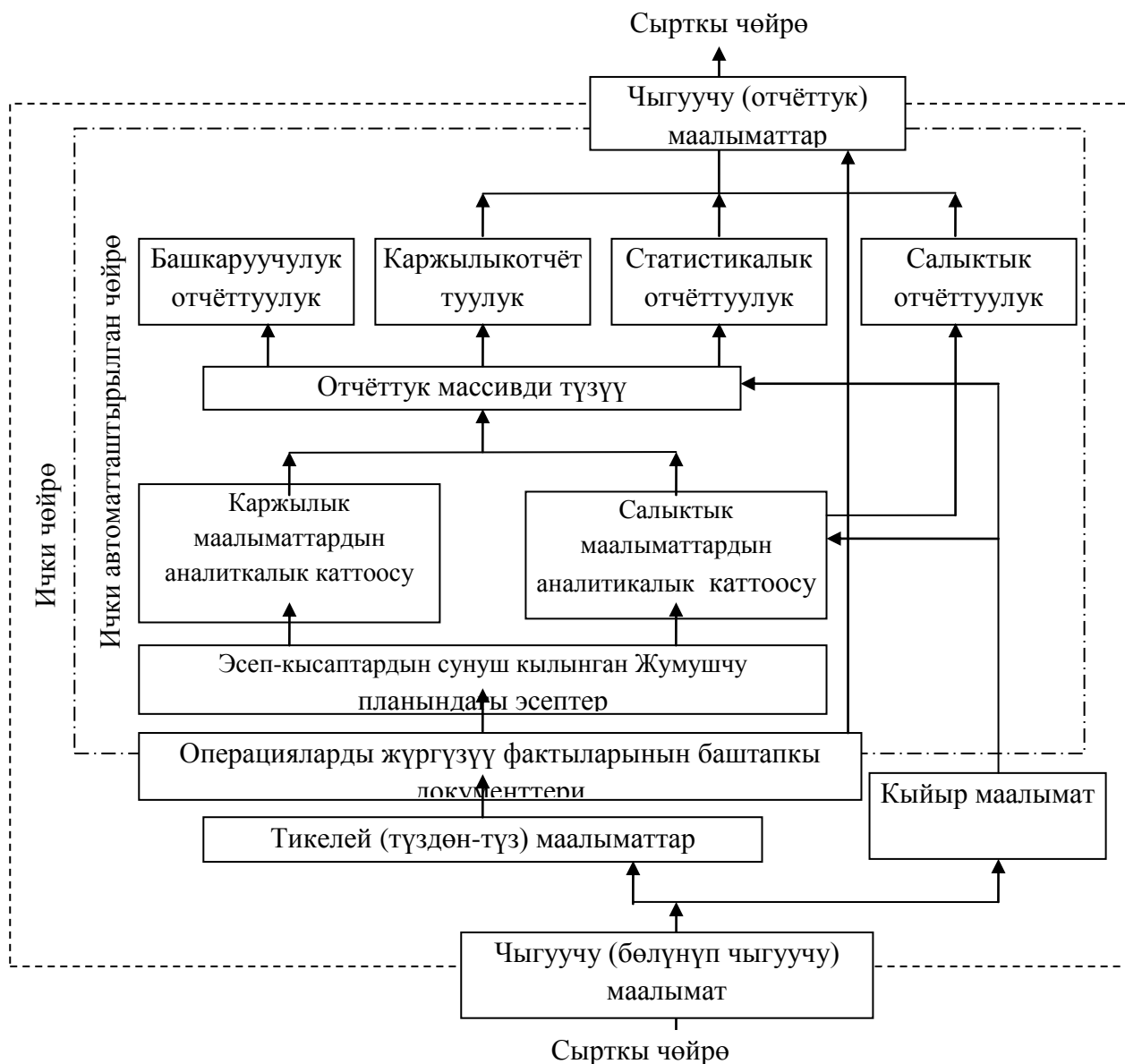
Компаниядагы эсептик маалыматтарды түзүү жана кайра түзүү үч баскычта жүзөгө ашырылат:

1. Компаниянын сырткы чөйрөсү, мында компаниянын башкаруусунан сырткары турган бардык маалыматтар камтылган;

2. Компаниянын ички чөйрөсү, мында компаниянын башкаруусунда турган бардык маалыматтар таризделет;

3. Компаниянын ички автоматташтырылган чөйрөсү, мында кайра түзүлгөн жана бир формадан экинчисине өтүп туруучу маалыматтар камтылган.

Компаниянын тышкы жана ички чөйрөсүнүн кошулган жериндеги аралык блокторго «Кирүүчү (иштелип чыгуучу) маалыматтар» жана «Кирүүчү (отчёттук) маалыматтар» таандык болуп саналат. Себеби, аталган блоктордогу маалыматтарды тариздөө тышкы жана ички чөйрө менен түздөн-түз жана эки тараптуу негизде байланышкан. Тышкы чөйрөдөн түз (түздөн-түз) жана кыйыр маалыматтар келип турат. Кыйыр маалымат мыйзам-ченемдик актылардагы өзгөртүүлөрдүн негизинде Казакстан Республикасынын салыктык мыйзамдарына киргизилген өзгөртүүлөрдөн турат. Ал эми түз (түздөн-түз) маалымат – бул чарбалык операцияларды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон маалыматтар.

2.3-сүрөт. Ири компаниялардын салык эсебиндеги абсолюттук моделдин автоматташтырылган системасы

Булак: автор тарабынан салык саясаты боюнча ири компаниялардын жеке өздөрү тарабынан түзүлгөн иштелмелеринин негизинде түзүлгөн.

Ички жана тышкы автоматташтырылган чөйрөнүн бириккен жеринде болгону «Операцияларды жүзөгө ашыруунун баштапкы документтери» блогу берилген, мунун себеби аталган блоктогу ички чөйрөнүн баштапкы документтери тууралуу маалымат сунуш кылынган салык эсебинин эсеп-кысабына ээ. Эсептөөлөрдүн жумушчу планынын эсебиндеги ички автоматташтырылган чөйрөгө өткөрүлгөндүгү менен байланыштуу. Эсеп-кысапка өткөрүлгөндөн кийин маалымат кайра түзүлөт да, аналитикалык каттоолорго өтүү жолу аркылуу отчёттук маалыматтардын массивин түзөт. Ал эми салыктык маалыматтардын талдоочулук каттоолору келечекте салыктык отчёттуулукка айланышат. Бухгалтердик эсептик автоматташтырылган системасына бир ирет киргизилген маалыматтар бир талдоочулук документтен экинчи бир аналитикалык документке өтөт жана соңунда отчёттуулук келип чыгат.

Компаниянын ички көзөмөлүн уюштуруу – бүтүндөй эсеп системасынын туура иштөөсүн, мыйзамдуулугун, аныктыгын жана мезгилге шайкештигин баштапкы камсыздоо иштеринин пайдубалы болуп саналат. Анын негизги максаты – эсептик маалыматтарды кайра түзүү борборлору боюнча көзөмөлдүк жол-жоболорду колдонуу жолу аркылуу салыктык эсеп системасынын ачык-айкындуулугун жана туура уюштурулушун камсыздоо болуп саналат жана ал бул салыктык тобокелдиктерди минималдаштыруу максатын көздөйт.

Үчүнчү бап – «Салыктык аудиттин өнүгүүсүндөгү концептуалдык аспектилер», салыктык аудитти жөнгө салуу жана стандартташтыруу маселелери, натыйжалуу башкаруучулук чечимдерди кабыл алуудагы ички салыктык көзөмөлүн дайындоо жана анын ролу изилдөөгө алынган, ошондой эле салыктык аудит менен анализ системасын автоматташтыруу сунушталган.

Салыктык тобокелдиктерди минималдаштыруу үчүн компаниялардын ички көзөмөлү бир гана ички салыктык көзөмөл эмес, ошол эле учурда ички салыктык аудитти дагы жүзөгө ашырат. Ички салыктык аудитти караштыруу жана өнүктүрүү салыктык аудиттин бүтүндөй чөйрөсүн жакшыртуу жолу менен жүзөгө ашырылуусу зарыл. Салыктык аудит компаниялар үчүн өтө маанилүү, анын себеби, биринчиден, ал демилгелүү жана анын көлөмү такай өсүп турат, экинчиден, башкаруучу персонал аталган аудит түрүн салыктык тобокелдиктерди минималдаштыруу жана компаниялардын салыктык менеджментинин натыйжалуу системасын уюштуруу үчүн пайдаланат.

Салыктык аудит – бул аудитордук уюм (жекече аудитор) тарабынан салыктык эсеп системасын текшерүү боюнча атайын тапшырмалардын аткарылышы. Өз кезегинде ал аталган эсеп системасынын ачык-айкындуулук даражасы жана анын салыктык жана башка мыйзамдар тарабынан белгиленген нормаларга дал келүүсү, салыктык отчёттуулукту тариздөөнүн эрежелери жана алардын бухгалтердик (каржылык), ошондой эле салыктык эсептерде чагылдырылышы, салыктык отчёттуулуктун өз учурунда тапшырылышы, компания тарабынан салык башка төлөмдөдүн бюджеттик жана бюджеттик эмес фонддорго төлөнүшү жөнүндө көз карандысыз пикирди билдирүү максатын көздөйт.

Диссертант тарабынан 2-главада абсолюттук салык эсебинин автоматташтырылган системасын колдонуу кеңири каралган жана ал салыктык милдеттемелердин эсебин, отчёттуулугун, аудит жана анализин жөнөкөйлөштүрөт. Салык эсебинин автоматташтырылган системасынын жана сатылган товарлар, иштер жана кызмат көрсөтүүлөр боюнча реестрди тариздөөнүн уландысы болуп маалымат технологияларын пайдалануу жолу аркылуу аудит жүргүзүү саналат. Каржылык көрсөткүчтөрдүн аудити үчүн пайдаланылуучу формалар менен алгоритмдерди колдонуу салыктык милдеттемелерге аудитордук текшерүү өткөрүү үчүн жетишсиз болуп эсептелет, себеби алар салыктык аудиттин максаттары менен милдеттерин ачып бере алышпайт. Диссертант тарабынан салыктык милдеттемелердин аудитинин иштелип чыккан жумушчу документтеринин макети сунушталууда жана алардын бухгалтердик эсептин автоматташтырылган системасына оңой эле кирип кете тургандыгын белгилей кетүү зарыл.

Ири компаниялар үчүн көйгөй жараткан салыктардын бири болуп кошумча нарк салыгына карата белгиленген салык, ошондой эсеп жана отчёттуулук саналат. Себеби булар такай салыктык жана башка тобокелдиктер менен коштолот. Диссертант тарабынан MicrosoftExcel программалык камсыздоосунда сатылган товар, иштер жана кызматтар боюнча аудитордук жумушчу документ иштелип чыккан. Өз кезегинде алар кошумча нарк салыгы боюнча маалыматтарды автоматташтырылган түрдө тариздөөгө жана маалымат базаларын 1С:Бухгалтерия программасына киргизүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Отчёттук мезгил ичинде сатылган товарлар, иштер жана кызматтар боюнча аудитордук Реестр бардык эсеп-кысап фактуралары менен соода-сатык фактысын ырастоочу документтердин бардыгын аккумуляциялоого шарт түзсө, ал эми сатылган товар, иштер жана кызматтар боюнча аудитордук жумушчу документ кошумча наркка карата салык боюнча маалыматтардын салыштырмалуу базасын тариздейт (караңыз: 3.1-табл.).

2017-жылга карата "Аманкелді" ЖЧШ тарабынан сатыкка чыгарылган товарлар, иштер, кызмат көрсөтүүлөрдүн кошумча нарк салыгы боюнча салыктык аудиттин жумушчу документине ылайык жыйынтык чыгара келгенде бир беткей көрүнүштү байкоого болот. Эгерде I кварталда отчёттор арасындагы айырма минималдуу болсо, II жана IV кварталда салык отчётторундагы жана 1С:Бухгалтериядагы көрсөткүчтөр ортосундагы айырма кыйла жогору. Экинчи кварталда сатуулар боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы КНС менепн бирге 6 880 миң доллардан., 1:С Бухгалтерия маалыматы боюнча төртүнчү кварталдагы айырма 2 540 миң доллардан ашкан, төртүнчү жылы кырдаал кыйла начарлаган, бардык жүзөгө ашырылган жүгүртүүлөр боюнча сумма 9 616 миң доллардан ашкан.

3.1-таблица. 2017-жыл үчүн "Аманкелді" ЖЧШ боюнча ишке ашкан ТЖК тууралуу КНСтин салык аудитинин автоматташтырылган жыйындуу жумушчу документи

МИҢ ДОЛЛ

Мезгил	Сатуу боюнча жүгүртүлгөн сумма, КНСтен	Сумма обор. обл по 0%	КНС суммасы	Жалпы жүгүртүү	КНС, кириштөө методу менен	Бардыгы, чегерүүлөр, КНС
I квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	13 386	48 726	1 606	62 112	4 610	6 216
I квартал жыйынтыгы, 1С:Бухгалтерия	13 383	48 726	1 606	62 108	4 610	6 216
Айырма	3	0	0	4	0	0
II квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	98 814	39 446	11 858	138 260	0	11 858
II квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	105 694	39 446	12 683	145 140	0	12 683
Айырма	-6 880	0	-825	-6 880	0	-825
III квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	239 421	132 254	28 730	371 674		28 730
III квартал жыйынтыгы, 1С:Бухгалтерия	239 421	132 254	28 730	371 674		28 730
Айырма	0	0	0	0	0	0
IV квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	111 646	139 734	13 397	251 380	0	13 397
IV квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	114 186	139 934	13 702	254 119	0	13 702
Айырма	-2 540	-200	-305	-2 739	0	-305
БАРДЫГЫ: салыктык отчеттор боюнча:	463 267	360 159	55 592	823 426	4 610	60 202
БАРДЫГЫ: 1С:Бухгалтерия боюнча:	472 683	360 359	56 722	833 042	4 610	61 332
Айырма	-9 416	-200	-1 130	-9 616	0	-1 130
Источник: составлена по данным 1С:Бухгалтерии и налоговых отчетов ТОО "Аманкелді" за 2017						

1С: Бухгалтериянын иш жүзүндөгү каржылык көрсөткүчтөрү салык отчетторунда берилген көрсөткүчтөрдөн көптүк кылат жана туура эмес. Себеби, ар бир мамлекеттик салыктык текшерүү аталган фактыны аныктаар замат салык суммасы менен салык салынуучу жүгүртүүлөрдү чегерүүнү, туум жана айып түрүндөгү административдик тартип-жаза чараларын колдонууну, ошондой эле компанияны салык салынуучу объектилерди жашыруу боюнча жогорку тобокелдик тобуна коюуну талап кылат.

2017-жылга карата "Аманкелді" ЖЧШ тарабынан сатылып алынган товарлар, иштер, кызмат көрсөтүүлөр, ошондой эле сатып алынган товарлар, иштер, кызмат көрсөтүүлөргө карата жүгүртүүлөрдүн кошумча нарк салыгы боюнча жыйынтыктоочу аудитордук жумушчу документтин таблицасына өткөрүлгөн анализ начарлап кеткен.

Биринчи кварталда 1С:Бухгалтериядагы бардык сатылып алынган товарлардын, иштердин жана кызматтардын суммасы – 3 898 тыс.долларды

түзсө, ал эми бардык КНС суммасы 343 миң долларга теңелген (3.2-таблицаны караңыз).

3.2-таблица.–2017-жылга карата "Аманкелді" ЖЧШ тарабынан сатылып алынган товар, иш жана кызмат көрсөтүүлөр боюнча автоматташтырылган топтомо жумушчу документ

миңдолл.

Мезгили	КНС менен сат. алын. ТИК	КНС жок сат. алын. жана кириштөөгө уруксат бериле элек ТИК	ТД алдында КНС ти төлөө менен итипорту	Бардык сатып алынган ы	Бардык КНС	Кириштөө методу аркылуу товарларды импорттоо	Кириштөө методу аркылуу КНС
I квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	47 889	3 414	0	89 716	5 747	38 413	4 610
I квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	50 746	4 454	0	93 613	6 090	38 413	4 610
Айырма	-2 858	-1 040	0	-3 898	-343	0	0
II квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	159 920	5 986	39 308	205 214	23 907	0	0
II квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	161 433	8 314	39 308	209 055	24 089	0	0
Айырма	-1 513	-2 329	0	-3 842	-182	0	0
III квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	96 800	10 628	0	107 427	11 616	0	0
III квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	102 851	31 113	0	133 963	12 342		
Айырма	-6 051	-20 485	0	-26 536	-726	0	0
IV квартал жыйынтыгы, салыктык отчеттор	86 123	12 688	0	98 810	10 335	0	0
IV квартал жыйынтыгы 1С:Бухгалтерия	86 123	74 526	0	160 649	10 335	0	0
Айырма	0	-61 839	0	-61 839	0	0	0
Салыктык отчеттор боюнча БАРДЫГЫ:	390 731	32 715	39 308	501 167	51 605	38 413	4 610
1С:Бухгалтерия боюнча БАРДЫГЫ:	401 153	118 407	39 308	597 281	52 855	38 413	4 610
Айырма	-10 422	-85 693	0	-96 114	-1 251	0	0

Булак: 2017-жылга карата "Аманкелді" ЖЧШ салыктык отчетторунун жана 1С:Бухгалтерия маалыматы боюнча түзүлдү.

Экинчи кварталда бардык сатып алынган товарлардын, иштердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн суммасы 1С:Бухгалтерия боюнча 3 842 миң долларга көптүк кылса, бүтүндөй КНС суммаларындагы айырма – 182 миң долларды түзгөн.

Эгерде биринчи кварталда сатып алынган товарлардын, иштердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн КНС суммасы 2 858 миң долларды түзсө, экинчи кварталда Кошумча нарк салыгысыз сатылып алынган товарлардын, иштердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн суммасы көптүк кылат жана бул боюнча 2 329 миң доллар өлчөмүндөгү сумманы кириштөө чечилген эмес. Үчүнчү квартал учеттук системада начарлоо болуп жаткандыгын көрсөткөн, 1С:Бухгалтерия маалыматы боюнча КНС менен сатылып алынган товарлар, иштер, кызмат көрсөтүүлөр

боюнча превышение суммасы – 6 051 миң долларды, ал эми кошумча нарк салыгы жок сатылып алынган жана кириштөө маселеси чечиле эле ТИК суммасы 20 485 миң доллардан ашкан. Эң эле начар жыйынтык төртүнчү кварталда болгон жана 1С:Бухгалтериянын кварталдык жыйынтыгы боюнча сатылып алынган товарлардын, иштердин жана кызмат көрсөтүүлөрдүн жалпы суммасы 61 839 миң долларды түзгөн.

2017-жылдын жыйынтыгын чыгарып жатып, тилекке каршы, бухгалтердик эсеп системасы натыйжасыз болгондугун, салык эсеби менен каржы эсебиндеги маалыматтар ортосундагы айырма өтө чоң экендигин белгилей кетүү керек. Сатылып алынган товарлардын, иштердин, 1С:Бухгалтерия кызматтарынын суммасындагы ашыкча көлөм 10 442 миң долларды түзгөн., кошумча нарк салыгы жок сатылып алынган жана кириштөө иштери жүргүзүлбөгөн ТРУ суммасы 85 693 миң долларга тең болгон., дал келбөөчүлүк суммасы 96 114 миң долларды түзөт., ал эми 1С:Бухгалтерия боюнча КНСтен ашырылып жиберилген сумма – 1 251 миң долларга тең.

Автоматташтырылган абсолюттук эсепти колдонуу эсеп боюнча бир гана интегралдаштырылган реестрлерди тариздөөгө жана кошумча нарк салыгы жана жүгүртүүлөр боюнча маалыматтарды эсепке алуу менен жалпылаштырууга эле эмес, аудитордун жумушчу-аналитикалык документтерин тариздөөгө мүмкүнчүлүк түзгөн.

Эсептик-талдоо процессти автоматташтырылган чынжырча аркылуу интеграциялоонун кийинки кадамы болуп салык милдеттемелерге анализ жүргүзүү саналат. Сунушталган интеграциялык таблицалар автоматташтырылган режимде таризделишет, ал эми бардык көрсөткүчтөр тизмектелген алгоритмдердин негизинде эсептелип чыгат да, жыйынтыгында иштелип чыккан таблицалар боюнча таратылган маалыматтар КНС менен байланышкан көрсөткүчтөрдүн структуралык салыктык анализин, ошондой эле кошумча наркка карата салык боюнча салыктык башкаруунун натыйжалуулугун жана корутунду таблицаны көрсөтөт. Иштелип чыккан таблицаларды моделдештирүү жана алардын иш мүмкүнчүлүктөрүн демонстарциялоо абсолюттук салык эсебине таандык системаны автоматташтыруу боюнча толук түшүнүк алууга мүмкүнчүлүк түзөт. 3.3-таблицада КНС боюнча жалпы жүгүртүүлөр боюнча маалыматтар менен салыктык анализ үчүн КНС суммаларын трансформациялоону визуалдаштыруу сунушталат.

3.3-таблица–Салыктык талдоо үчүн КНС боюнча жалпы жүгүртүүлөр боюнча маалыматтар менен КНС суммаларын трансформациялоо

МИҢДОЛЛ.

Көрсөткүч	2016-жыл		2017-жыл		Четтөөлөр		
	Жүгүртүүлөр суммасы	КНС суммасы	Жүгүртүүлөр суммасы	КНС суммасы	Жүгүртүүлөр суммасы	КНС суммасы	Пайыз%
Сатып алуулар боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы, алынуучу КНС	651 607	78 193	472 683	56 722	-178 924	-21 471	-27,46
Товарларды сатуу боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы, алынуучу КНС	634 921	76 190	439 219	52 706	-195 702	-23 484	-30,82
<i>Товарды сатып алуу боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы 1</i>	634 921	76 190	439 219	52 706	-195 702	-23 484	-30,82
Ишти сатуу боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы, алынуучу КНС	16 686	2 002	33 465	4 016	16 778	2 013	100,55
<i>Ишти, кызмат көрсөтүүлөрдү сатуу боюнча жүгүртүүлөрдүн суммасы, 1</i>	16 686	2 002	33 465	4 016	16 778	2 013	100,55
Сатып алуулар боюнча жүгүртүүлөрдүн 0 коюм менен алынуучу суммасы	318 148	0	360 359	0	42 211	0,00	13,27
<i>0 коюм боюнча алынуучу экспорт</i>	318 148	0	360 359	0	42 211	0,00	13,27
КНСтен бошотулган жүгүртүүлөрдүн суммасы	318 148	0	360 359	0	42 211	0,00	13,27
КНС боюнча жалпы жүгүртүүлөр	969 755	78 193	833 042	56 722	-136 713	-21 470	-14,10

Булак: 2016-2017-жылдар карата "Аманкелді" ЖЧШнын салыктык отчетторундагы маалыматтар боюнча түзүлдү

Төртүнчү бап – «Интеграциянын жана методологиянын келечеги» салыктык талдоону корпоративдик жеке киреше салыгы жана кошулган баасынын салыгынын салыктык талдоонунун методологиясын сунуштаган компаниянын башкаруу системасынын негизги рычагы катары салыктын талдоосу сүрөттөйт. Корпоративдик салык менеджментинин эсептик-аналитикалык системасын уюштуруунун натыйжалуулугу компаниянын салыктык көрсөткүчүнүн талдоосу катары баасы болуш керек. Салыктык талдоо - аны турмушка ашыруу жол-жоболору тууралуу түзүлгөн пикир болбогон экономикалык талдоонун жаңы багыттарынын бири. «Салыктык талдоо», «Салыктык отчеттуулуктун талдоосу», «салык салуунун талдоосу» түшүнүгү синонимикалык мүнөзгө ээ, бирок алар аналитикалык жол-жоболордун иш жүзүнө ашыруу тереңинде көз карандылык айырмачылыктарга ээ. Салык салуунун талдоосу салыктык милдеттенмелер боюнча финансылык

көрсөткүчтүн жыйынтыгы менен салык салуу даражасынын талдоосу божомолдонот. Салык отчетунун талтоосу салыктык милдеттенмелер боюнча салык отчетунун берилген көрсөткүчтөрүнүн талдоосу божомолдонот.

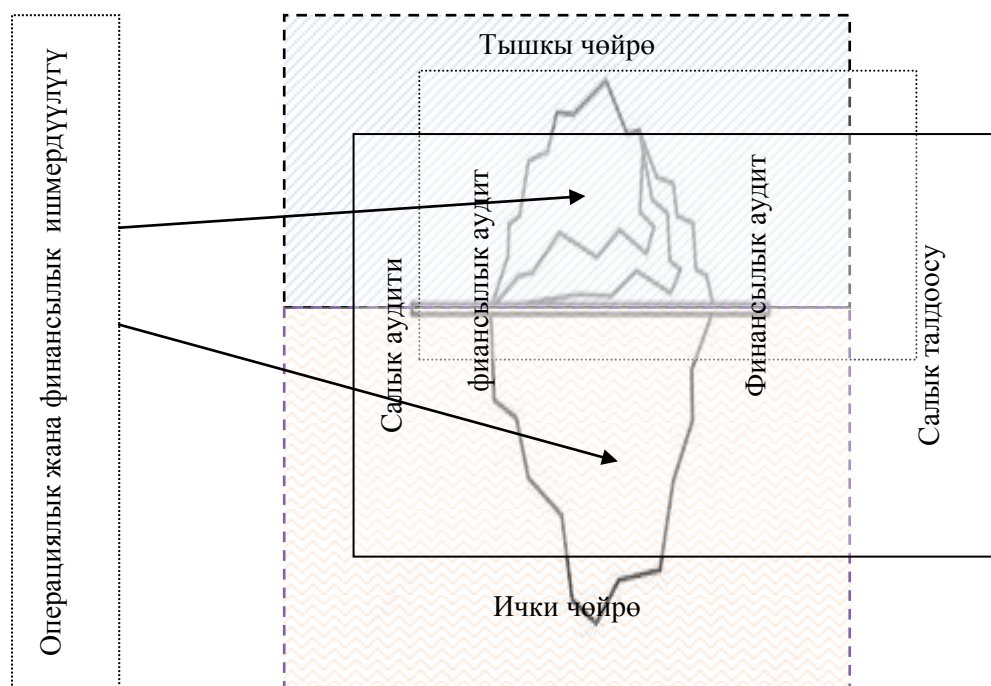
Биздин оюбуз боюнча, салыктык талдоо – бул киргизилген салык саясатынын жыйынтыктуулугу жана натыйжалуулугу жөнүндөгү салыктык башкаруунун бирдиктүү картинасын берүү үчүн методикалык ыкмаларын колдонуу комплексин билүүнүн илимий ыкмасы. Диссертациялык иште жүргүзүлгөн салык талтоосунун топтомо көрсөткүчтөрүнүн массивин түзүүгө жол берген эсептик-аналитикалык таблица жана индикативдик көрсөткүчтү иштеп чыгуу менен салыктык отчеттуулуктун талдоосун ишке ашыруу методикасы берилди. Микродеңгээлдеги салык талдоо ички адистер жана тышкы адистер катары жүзөгө ашырылышы мүмкүн экендиги божомолдонот, 4.1-таблицада биздин салык талдоонун интерпретациялык этаптары сунушталат.

4.1-таблица –микродеңгээлдеги салык талдоонун этаптары

	Тышкы салык талдоо	Ички салык талдоо
1-этап	Салык саясатын баалоо	
2-этап.	Салык чыгымдарынын динамикасы жана түзүмдөрүнүн талдоосу	
3-этап.	Салык милдеттенмелеринин эксперттик-фактордук талдоосу	
4-этап	Кызматкерлерди башкаруу үчүн сунуштар менен салык талдоо боюнча бүтүм.	Оптимизация боюнча мүмкүн болгон жол-жоболор менен салык милдеттенмелерин башкаруунун натыйжалуулугу тууралуу отчет

Булак: автор тарабынан түзүлдү

Салык талдоонун иш чөйрөсүндө жана маалыматтык тааласындагы элестетүү негизинен ички колдонуучулар (ички, башкаруучулук) үчүн багышталган маалымат, сырткы колдонуучулар жана төмөнкү бөлүк үчүн маалымат топтолгон үстүнкү (коомдук, тышкы) бөлүгүн көрсөткөн «Айзберг» моделинин түрүндө түшүнүшү мүмкүн. Финансылык аудит жана финансылык талдоо ачык каналдарды жана эсептик маалымат системасын, ошондой эле бухгалтердик теңдем формасындагы ачык отчетту, капитал кыймылы жөнүндөгү отчет жана акча каражаттарынын кыймылы жөнүндө отчету колдонот. Тилекке каршы, финансылык аудит финансылык отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүнүн даражасы тууралуу пикирди билдирүүнү чектейт, ал эми финансылык анализ бул отчеттордо берилген маалыматтар боюнча жүзөгө ашырылат. Салык аудити негизги суммага жана салык отчетторунун ишенимдүүлүгүнө багытталган, ал эми салык талдоо текшерилген жана далилденген маалыматтардын негизинде иш жүзүнө ашат. 4.1- сүрөт финансылык аудит жана финансылык талдоо негизинен Айзбергдин жогорку бөлүгүндө топтолгон маалыматтарды колдонот, ал эми салык аудити менен салык талдоосу компаниянын операциялык жана финансылык ишинин бардык маалыматтык тааласын карайт.

4.1-сүрөт. «Айзберг» моделинин салык талдоосунун чөйрөсү

Булак: автор тараынан түзүлгөн

Талдоонун өз алдынча түрү катары салык талдоосунун негизи болуп бул тармактагы илимий изилдөө саналат. Экинчи бөлүгү салык талдоону түздөн-түз ишке ашырууга мүмкүн болгон конкреттүү методикалар, коэффициенттер, көрсөткүчтөрдү аныктоо менен жыйынтыкталат.

4.2-таблицада "АМАНКЕЛДІ" ЖЧШ компаниясы боюнча көрсөткүчтөрдүн чыныгы эсеп маалыматтары жасалды. "АМАНКЕЛДІ" ЖЧШда ишке ашыруу боюнча жүргүртүүлөрдүн салык салынуучу коэффициентинин динамикасы 2005-жылы жана 2010-жылы 0,828 жана 0,917 жакшы көрсөткүчтөрү ээ болгон, ал эми 2013-жылдан баштап 2015-жылга чейин 0,247 түзгөн болсо, 2016-жылы ушул көрсөткүч 0,672 түшкөн, 2017-жылы дагы -0,105ге ылдыйлаган жана 0,567ни түзгөн. Нөл чени боюнча салык салынуучу коэффициентин "0" чени боюнча салык салынуучу экспорт 2015-жылы 106ны түзүп, 2013-жылга салыштырганда -0,247 аз болгон, атап айтканда КНСтен бошотулган жүгүртүүлөрдүн жогорулашы азайтуунун факторлорунун бири болуп саналат, бирок 2017-жылы "АМАНКЕЛДІ" ЖЧШ өзүнүн экспорт сатуу боюнча жүгүртүүлөрүн "0" ченинде салык салынуучу коэффициентинин эсебинен көбөйткөн жана 0,433кө чейин жогорулаган. Бошотуу коэффициенти, сатуудан түшкөн жүгүртүүлөр нөлдүк чен боюнча салык салынуучу коэффициент бирдей, ТАМАНКЕЛДІ" ЖЧШда башка бошотулган жүгүртүүлөр болгон эмес.

4.2 -таблица- 2005-2017-жылдар үчүн кошумча наркка салык боюнча салыктык башкаруунун натыйжалуулугу

	Көрсөткүч	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Ишке ашыруу боюнча жүгүртүүлөрдүн салык салынуучу коэффициенти	0,828	0,917	0,647	0,685	0,894	0,672	0,567
2	Ишке ашыруу боюнча жүгүртүүлөрдүн, "0" чени боюнча салык салынуучу коэффициенти	0,172	0,083	0,353	0,315	0,106	0,328	0,433
3	Жыйынтыктоочу жүгүртүүлөрдүн түзөтүүчү коэффициенти	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
4	Ишке ашыруу боюнча жүгүртүүлөрдүн бошотуу коэффициенти	0,172	0,083	0,353	0,315	0,106	0,328	0,433
5	Жүгүртүүлөр боюнча КНСтин түзөтүүчү коэффициенти	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
6	Жалпы которулган КНСтин түзөтүүчү коэффициенти	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
7	КРдагы КНС менен товар, иш, кызматтарды сатып алуунун көрсөткүчү	0,920	0,902	0,876	0,916	0,882	0,432	0,672
8	Резидент эместерде товар, иш, кызматтарды сатып алуунун көрсөткүчү	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
9	Сатып алуудагы жүгүртүүлөр боюнча уруксатсыз зачеттун көрсөткүчү	0,037	0,048	0,051	0,048	0,058	0,546	0,198
10	Бажы биримдигинин алкагында импотту жүгүртүүнүн көрсөткүчү	0,022	0,030	0,041	0,028	0,005	0,003	0,066
11	Импортту КНСтен бошотуу боюнча жүгүртүүнүн көрсөткүчү	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
12	Импорт боюнча төлөөнүн өзгөртүлгөн мөөнөтү менен жүгүртүүнүн көрсөткүчү	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
13	Келишимдин шарттарына ылайык импорт боюнча жүгүртүүлөрдүн көрсөткүчү	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
14	Сатып алуу боюнча жүгүртүүлөрдүн түзөтүүчү коэффициенти	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
15	Зачет методу менен төлөнүүчү КНС боюнча товарлардын импорту тууралуу жүгүртүүлөрдүн көрсөткүчү	0,021	0,021	0,031	0,009	0,055	0,019	0,064
16	КРда сатып алынган товарлар, жумуш, кызматтар боюнча эсептин көрсөткүчү	0,955	0,947	0,923	0,962	0,937	0,950	0,838
17	Резидент эместер үчүн жалпы төлөнгөн кызмат, жумуш боюнча эсептин көрсөткүчү	0,023	0,031	0,044	0,029	0,005	0,007	0,082
18	Бажы биримдигинин алкагындагы импорт боюнча зачеттун көрсөткүчү	0,022	0,022	0,033	0,009	0,058	0,042	0,080
19	Импорттолгон товарлардын НКС боюнча эсептин көрсөткүчү	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
20	Жалпы зачеттун КНСнин түзөтүүчү коэффициент	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
21	КНСтин суммасынын эсебинин коэффициенти	1,018	1,048	1,617	1,430	1,283	0,833	0,955
22	КНСтин төлөнүшүнүн коэффициенти	-0,018	-0,048	-0,617	-0,430	-0,283	0,167	0,045

"Шаңырақ - XXI" ЖЧШ								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Ишке ашыруу боюнча жүгүртүүлөрдүн салык салынуучу коэффициенти	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
2	КРдагы КНС менен ТЖКну сатып алуу көрсөткүчү	0,932	0,970	0,949	0,964	0,973	0,940	0,896
3	Сатып алуу жүгүртүүсү боюнча уруксатсыз эсептин көрсөткүчү	0,068	0,030	0,056	0,039	0,029	0,063	0,104
4	Сатып алуу боюнча түзөтүү коэффициенти	0,000	0,000	-0,005	-0,003	-0,002	-0,002	0,000
5	КРда сатып алынган ТЖК боюнча эсептин көрсөткүчү	1,000	1,000	1,005	1,003	1,002	1,003	1,000
6	Жалпы зачеттун КНСи түзөтүү коэффициенти	0,000	0,000	-0,005	-0,003	-0,002	-0,003	0,000
7	КНСин белгиленген суммасынын коэффициенти	0,694	0,899	0,880	0,949	0,972	0,880	0,956
8	КНСин төлөнүшүнүн коэффициенти	0,306	0,101	0,120	0,051	0,028	0,120	0,044
"Нур-Астык" ЖЧШ								
1	Ишке ашыруу боюнча жүгүртүүнүн салык салынуучу коэффициенти	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
2	КРдагы КНС менен ТЖКну сатып алуу көрсөткүчү	0,994	0,990	0,986	0,999	0,985	0,984	0,884
3	Сатып алуу жүгүртүүсү боюнча уруксатсыз эсептин көрсөткүчү	0,006	0,010	0,014	0,001	0,015	0,016	0,116
4	КРда сатылып алынган ТЖК боюнча эсептин көрсөткүчү	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
5	КНСин белгиленген суммасынын коэффициенти	0,957	0,919	0,936	0,996	0,942	0,982	0,659
6	КНСин төлөнүшүнүн коэффициенти	0,043	0,081	0,064	0,004	0,058	0,018	0,341

Булак: 2005-2017-жыл үчүн "АМАНКЕЛДІ" ЖЧШ, "Шаңырақ - XXI" ЖЧШ, "Нур-Астык" ЖЧШ 300.00 форманын салык отчетунун маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [отчетунун маалыматы боюнча]

Натыйжалуу башкаруунун бирден-бири 2013-жылы 0,876, 2015-жылы 0,882 жакшы көрсөткүчкө ээ болсо, 2005-жылы 0,920, 2010-жылы 0,902 жана 2014-жылы 0,916 эң жакшы күрсөткүчкө ээ болгон КРнын КНС менен товарларды, жумуш, кызматтарды сатып алуу көрсөткүчү саналат. 2016-жылы КРнын КНС менен товарларды, жумуш, кызматтарды сатып алуу көрсөткүчү 0,432ге, ал эми 2017-жылы 0,672ни түзүп жаман жыйынтыкты берген – бул зачетко таандык сумманын көбөйгөдүгү тууралуу кабар берет. Бул көрсөткүчтүн начарлоосу, демек 2016-жылы 0,546 түзгөн сатып алуу жүгүртүүлөрү боюнча уруксатсыз эсептин көрсөткүчүн көбөйтүп, 4.10-таблица түшүндүргөндөй бул өзгөрүүлөрдүн себебин ачып берет. КРнын КНС менен товарларды, жумуш, кызматтарды сатып алуу көрсөткүчүнүн натыйжалуу башкарууну чагылдырган алгылыктуу өзгөрүүлөр 2017-жылы 0,240 көбөйгөн, ал эми сатып алууну жүгүртүү боюнча уруксатсыз зачеттун көрсөткүчү -

0,347ге түшүп жана 2017-жылы 0,198ди түздү. КНС төлөөчү болуп эсептелбеген тараптардын тастыктоочу документтери туура эмес жол-жоболоштурууга тиешелүү болгон сатып алуунун жүгүртүүлөрү боюнча уруксатсыз эсептин көптөгөн факторлору бар. Бажы биримдигинин алкагындагы импорттун жүгүртүүлөрүнүн көрсөткүчү 2005-жылы ББнин алкагында жүгүртүүлөрдүн өзгөрүүлөрүнүн динамикасын көрсөтөт, 2010-жыл жана 2013-жылы ТОО "АМАНКЕЛДІ" жакшы экспорттук мүмкүнчүлүккө ээ болгон, бирок 2014-2016-жылдары атаандаштык артыкчылыктары жоголгон жана бул көрсөткүчтүн төмөндөшү 2016-жылы 0,003кө чейин болгону байкалат.

Компаниянын башкармалыгы кетирген каталыгын эске алуу менен 2017-жылы экспорт жана импорт саясатын карап чыгат, жыйынтыгында бажы биримдигинин алкагында импортту жүгүртүүнүн көрсөткүчү 0,066ны түзүп, ал эми эсеп методу менен төлөнүүчү КСН боюнча товарлардын импортунун жүгүртүүлөрүнүн көрсөткүчү 0.064тү түзгөн. КРда сатылып алынган товарлар, жумуш, кызматтар боюнча зачеттун көрсөткүчү 2005-жылдан 2016-жылга чейин 10 жылдын аралыгында 2013-жылы 0,923төн 2014-жылы 0,962га чейин жогорку жыйынтыктарды берген. 2017-жылы улуттук товар өндүрүүчүлөрдүн сатып алуусу -0,113 кө азайгандыгы байкалат. Венц тарабынан иштелип чыккан көрсөткүчтөр эсепке таандык жүгүртүүлөрдү натыйжалуу башкарууну аныктоого жол берген КНС төлөмүнүн коэффициент жана КНС суммасынын белгиленген коэффициенти саналат. КНС суммасынын белгиленген коэффициенти 2005-жылдан 2015-жылга чейин оң тенденцияга ээ болуп, 2005-жылы 1,018, 2010-жылы 1,048, 2013-жылы 1,617, 2014-жылы 1,430, 2015-жылы 1,283 түзгөн. Бул мезгилдин ичинде көтөрүлгөн салыктык тобокелдикти эске алуу менен компаниянын менеджментинин корпоративдик салыгы салык тобокелдиктерди азайтуу максатында жетиштүү көрсөткүчкө чейин бул көрсөткүч азайтууга аргасыз кылды. Жыйынтыгында бул көрсөткүч 2016-жылы 0,833кө, ал эми 2017-жылы 0,955ке теңелген. КНС төлөмүнүн коэффициенти КНС суммасынын белгиленген коэффициентинин өзгөрүшүнүн пропорционалдык динамикасына жараша болот. 2005-2015-жылдары "АМАНКЕЛДІ" ЖЧШ кошулган баадагы салыкты төлөгөн эмес, себеби КНС суммасы эсептелген салыктын ашып кеткет, ал эми тобокелдиктерди азайтуу боюнча кабыл алынган чечимдер менен байланыштуу 2016-жылы жана 2017-жылы бул салыкты төлөй баштаган. "Шаңырак - XXI" ЖЧШнын көрсөткүчүн эске алып, салыктык пландаштыруу жана салыктык менеджмент 2017-жылы мурунку жылдарга салыштырганда сабатуураак түзүлгөн. Сатууну ишке ашыруу боюнча жүгүртүүлөрдүн салык салынуучу коэффициенти көрсөткөдөй сатууну ишке ашыруу 100% га аткарылган, КНС төлөнгөн. Чындыгында КРдагы КНС менен товарларды, жумуш, кызматтарды сатып алуу көрсөткүчү кыскатууга тренди бар, ушул көрсөткүч 2016-жылы -0,037 пунктка, 2017-жылы -0,044 пунктка кыскарып, 0,896ны түзгөн.

Сатып алууну жүгүртүү боюнча уруксатсыз эсептин көрсөткүчү тескерисинче өсүштү жана 2015-жылы 0,039дан 2016-жылга чейин 0,063, ал эми 2017-жылы 0,104кө чейин көрсөткүчүнүн жогорулашына алып келген. Буга

карабастан, жогоруда көрсөтүлгөн күрсүткүчтөр КНС суммасынын белгиленген коэффициенти 2017-жылы 0,956 га чейин жогорулаган, ал эми 2016-жыл бул коэффициент болгону 0,880ди түзгөн. Башкача айтканда, 2017-жылы КНС боюнча эсеп көлөмү 2016-жылга карганда көп кабыл алынган. "Шаңырақ - XXI" ЖЧШ 2005-жылы 0.306ны түзгөн КНСтин төлөмүнүн коэффициенти өзгөчө көңүл буру керек, бирок 2010-жылы 0.101ге чейин түшкөн, 2013 жана 2016-жылы ушул көрсөткүч 0, 12ге түшүп, ал эми акыркы жылдары өтө тез түшүп кеткен. 2014-жылы ушул көрсөткүч 0,051ди түзгөн, ал эми 2017-жылы 0,044 деңгээлинде болгон. Бул жыйынтыктын негизинде "Шаңырақ - XXI" ЖЧШ кошулган баага салык боюнча салык башкаруунун натыйжалуулугунун жакшырышы катары белгилей кетүүгө болот.

"Нур-Астык" ЖЧШтын салык талдоосу сатуунун ишке ашыруу боюнча жүгүртүүнүн салык салынуучу коэффициенти 100%ды түзүп, 2005-2016-жылдар үчүн КРда КНС менен товарлар, жумуш, кызмат көрсөтүүнү сатып алуу көрсөткүчү 0,984төн ашык, сатып алууну жүгүртүү боюнча уруксатсыз эсептин көрсөткүчү ушул жылдардын ичинде 0,016 түзүп, салыштырмалуу туруктуу жыйынтыкты көрсөттү. 2005-2016-жылдар үчүн КНСин эсептелген суммасынын коэффициенти КНС суммасынын белгиленген коэффициенти жетиштүү түрдө жеткиликтүү деңгээлде болгон, 2010-жылы 0,919 көрсөткүчтө азыраак болсо, 2014-жылы 0,996 көрсөткүчтө көбүрөөк болгон. КНС төлөмүнүн коэффициент ошондой эле жакшы бет алышта болуп, 2010-жылы 0,081 көрсөткүчүнө теңелген, бирок кийинчерээк 2013-жылы 0,063төн, 2014-жылы 0,004кө чейин түшүшү жана 2015-жылы өсүш 0,058ге чейин жеткени байкалат. Жыйынтыктап айтканда 2013-2016-жылдар үчүн "Нур-Астык" ЖЧШ КНС боюнча корпоративдик салыктык менеджментинин системасы натыйжалуу система катары өзүн көрсөтө алды.

ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөөдө жүргүзүлгөн компаниялардын салык эсебинин, көзөмөлүнүн, салык милдеттенмелеринин талдоолорунун уюштуруунун методологиясы төмөнкүдөй жыйынтыктарды жана сунуштарды иштеп чыгууга жол берген концептуалдык жана методологиялык мамиле сунушталат.

1. Корпоративдик салыктык менеджментинин эсеп-талдоо системасынын аппарат түшүнүгү түзүлдү, компаниянын турмуштук циклынын ар бир баскычына булактуу сөздөр, аныкталган максаттары, милдеттерине автордун аныктамасы берилди, компаниянын башкаруу түзүмүнүндө орун аныкталды. Салык менеджменти – бул мамлекеттик жана корпоративдик салыктык менеджментинен түзүлгөн комплекс. Биздин пикирибиз боюнча Мамлекеттик салык менеджменти – бул мамлекеттин салык саясатын натыйжалуу куруу максаты менен салык мамилелерин башкаруу. Салыктык менеджментин уюштуруу деңгээлинде үч негизги иш-аракеттерди кароо керек: салыктык пландоо, салыктык талдоо, салык көзөмөлү. Корпоративдик салыктык пландоонун максаттары жана тапшырмалары каралды, компаниянын

турмуштук циклынын ар бир баскычына корпоративдик салыктык менеджменттин эсеп-талдоо системасынын максаттары жана тапшырмалары сунушталган. Ошентип, корпоративдик салыктык менеджментти эсеп-талдоочулук камсыз кылуучу комплекстүү, бүтүн түшүнүк аппараты биз тараптан сунушталды

2. Диссертанттын ою боюнча системалык мамиле үч багыт боюнча изилдөөнүн объектисинин негизинде каралышы керек: элементтик, иш-аракеттик, уюштуруучулук. Ар бир параметр (элемент) өз-өзүнчө жана бүтүндөй система болуп ачык-айкын көрүнүп турган корпоративдик салыктык менеджменттин эсеп-талдоочулук системасынын параметрлеринин ушундай иерархиялык түзүмүн уюштуруу зарыл. Корпоративдик салыктык менеджменттин системаларынын параметрлери такталды, алар: илимий жана / же иш жүзүндө негиздеме керек; негиздери; максаты жана милдеттери; объекттери; субъектери; милдети; системасына таасир этүүчү жагдайлар. Корпоративдик салыктык менеджменттин максаттарынын жетишкендиктери белгилүү бир милдеттерди аткаруу үчүн зарыл болгон милдеттерин туура жана ачык-айкын тутумун куруу аркылуу натыйжалуулуктун жетиштүү даражадагы системаны түзүү жолу менен ишке ашат. Корпоративдик салыктык менеджменттин эсеп-талдоо милдетинин комплексин булар камтышы керек: мыйзамдык камсыз кылуу милдети; салыктык пландоо милдети; салык эсеби жана отчетуулук милдети; ички салык көзөмөлүнүн милдети (салыктык аудит); салык талдоонун милдети; салыктык административдик башкаруунун милдети. Корпоративдик салыктык менеджменттин эсеп-талдоо системасынын бардык процесстери аныкталды, салык-башкаруучулук маалыматтар белгилүү бир этап аркылуу өтүүгө жол берген түз жана тескери байланыштарга алардын тиешелүүлүгү сунушталган.

3. Компаниянын салыктык эсебин уюштуруу корпоративдик салыктык менеджментинин эсеп-талдоо системалары татаал процесстердин бири, маалыматтын негизги маалыматтык массиви так ушул эсептик чөйрөдө түзүлөт. Диссертант тарабынан салык учурундагы салык эсебин бардык уюштуруу методун чагылдырган салыктык эсеп саясатынын түрүндөгү салыктык эсепти уюштуруунун негизи иштелип чыккан; «Финансылык жана салыктык эсептердин жумушчу планы» операцияларды аткаруу жана салык салуу объектилери, салык салуу менен байланышкан объектилердин факторлорун чагылдырат. Диссертациялык иштин автору салык эсебинин түшүнүк аппаратын аныктоону сунуштайт: салык эсебинин максаты; салык эсебинин милдети; салык эсебинин принциптери; салык эсебинин объектилери; салык эсебинин маалыматы; салык эсебинин иш милдеттери; салык эсеби; салык эсебинин системасы; салык эсеп системасынын талаптары; салык эсебинин каттоосу.

4. Салык кодексине салык эсебин киргизүү керек, анда салыктык отчетту берүү жана салык мыйзамдарын бузгандыгы үчүн административдик чаралар боюнча катуу коюлган талаптар юридикалык жактардын кароосуна калтырылды. Биздин пикирибиз боюнча юридикалык жактарга салык эсебин милдеттүү түрдө киргизүүнүн так эрежесин жөнгө салуу керек. Мамлекеттик

деңгээлде салык эсебин мыйзамдуу камсыз кылуу максатында Казакстан Республикасынын «Бухгалтердик эсеп жана финансылык отчет жөнүндө» мыйзамына өзгөтүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү сунушталган, анда салык эсеби жана салык отчету системасын жөнгө салууга арналган салыктык эсепке алуу жана салыктык отчетуулук боюнча каралган; негизги сапатуу мүнөздөмөнүн принциптерин орнотуу тартиби, салык эсебин киргизүүнүн талаптары жана эрежелери жана салык отчетун түзүү сунушталган.

5. Салык эсебинин маалыматтык маасивин түзүү жана салык отчетун даярдоо баскычындагы талдоочулук жол-жоболорду жүргүзүүнү өбөлгөлөөчү салык милдеттеринин эсебинин автоматташтырылган талдоочулук каттосу иштелип чыкты. Автоматташтырылган система жана салыктык эсепке алуунун эсеби эсептик процесске маалыматтарды киргизүү, автоматтык түрдү түзүү жана талдоочулук каттоонун массивинин баскычында талап кылынат.

Сунушталган интегралдык эсеп-талдоо каттоолору корпоративдик киреше салыгы, кошумча нарк салыгы боюнча, жеке киреше салыгы, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, социалдык салымдар боюнча, транспорттык салык, жер салыгы, мүлк салыгы боюнча аларды түзүүдөгү убакыт жана эмгек чыгымдарын көбөйтпөй ар бир көрсөткүчтүн тереңдетилген көзөмөлүн жана талдоосун түзүүнү ишке ашырууга жол берет.

6. Салык текшерүүлөрүн жүргүзүү, иш жүзүндө, аны ишке ашыруу көлөмү жана мазмуну чагылдырылган өз ордуна жетишкен. Иште аудитордук кызмат көрсөтүүнүн комплексинде салык аудитинин өз ара байланышын кароо, салык аудитин жүргүзүү этаптарын тактоо, салык аудитинин кылдат иштелип чыккан планы жана программаларын берүү, анын элементтерин, милдеттерин бөлүү менен салык аудитин бөлүү сунушталган жана зарылдыгы негиделген.

7. Диссертациялык иште салык аудитин жүргүзүүдө процесстерди жакшыртууга жол берген жана салык отчетунун аудитин жүргүзүү үчүн мамилелерди жана методдорду конкреттештирген корпоративдик киреше салыгы, кошумча нарк салыгы, жеке киреше салыгы, социалдык салык, милдеттүү пенсиялык төлөм, социалдык салымдар, транспорттык салык, жер салыгы, мүлк салыгы салык аудитин ишке ашырууда аудиторлордун иштерин натыйжалуу уюштурууга жол берүүчү аудитордун автоматташтырылгын жумушчу талдоо документтери жана методикалык жолдомолору сунушталды.

Бир топ кездешүүчү каталар менен сунушталган автоматташтырылгын жумушчу талдоо документтери салык милдеттенмелердин аудит тармагындагы негизги баштоочу жаш адистер үчүн кызмат кылышы мүмкүн.

8. Салык аудитин уюштуруу өз алдынса түр катары аудиттин конкреттүү түрлөрү боюнча эл аралык стандарттар аудиттин айрым түрлөрү үчүн стандарттарын иштеп чыгууну болжолдогон сыятуу эле, Казакстан Республикасынын бардык аймактары боюнча бирдиктүү образ киргизүүгө жол берген жобону регламентештирүү керек. Иште Казакстан Республикасында биринчи жолу киргизилип жаткан ички аудиттин стандарттарына карата колдонулуучу талаптар сунушталды жана кесиптик аудитордук уюмдар, аудитордук компаниялар, жеке аудиторлор, ички аудитордук кызматтар колдонсо болот. Ички аудит компанияларынын кызматтары жана аудитордук

компаниялар сыяктуу салык аудитин ишке ашыруу үчүн ушул багыттагы стандарттарды андан ары иштеп чыгууга негиз болушу мүмкүн болгон «Салык аудитинин» стандарты иштелип чыкты.

9. Салык талдоосу салык милдеттенмелеринин эсептик процесстерин андан ары өркүндөтүү жана бир кыйла жагымдуу салык шарттарында бизнести өнүктүрүү боюнча башкаруу чечимдерин кабыл алуу үчүн толук түзүлгөн сапатуу маалыматтар менен жетиштүү камсыз кылууга тийиш. Диссертациялык иште корпоративдик киреше салыгы, кошумча нарк салыгы боюнча салык милдеттенмелеринин көрсөткүчтөрүнүн терең салык талдоосунун методологиясы сунушталды. Салык милдеттенмелеринин көрсөткүчтөрүнүн терең талдоосу жыйынтыктоочу маанилердин өзгөрүү фактыларын шексиздигин белгилөөнү гана аныктабастан, сунушталган салык отчетунун көрсөткүчүнүн көйгөйлүү белгилерин жана өз ара байланышын ачып берет. Мыйзамченемдүүлүктү изилдөөгө мүмкүндүк берет жана кийинки мезгил үчүн моделдештирүүнүн математика-талдоо методунун негизинде салык кырдаалына божомолдоо жүргүзүлөт.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ТЕМА БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

I.Монографиялар, окуу китептери жана окуу куралдары:

1. **Жакипбеков, Д.С.**Салык эсептілігі және оның ішкі аудитін жетілдіру жолдары.[Текст]:Монография. / Д.С.Жакипбеков– Шымкент: «Нурлы бейне», 2009 г. – 12,5 п.л.
2. **Жакипбеков, Д.С.**Қазақстандық кәсіпорындарындағы салық салу, салық есебі мен есептілігін ұйымдастыру. [Текст]:Учебное пособие/ Д.С.Жакипбеков. – Алматы: «Экономика», 2009г. – 22,25 п.л.
3. **Жакипбеков, Д.С.**Налоговый учет и налоговая отчетность: в схемах и таблицах[Текст]: Учебно-практическое пособие/ М.С.Ержанов, Жакипбеков Д.С. А.М.Ержанова. – Алматы: «Экономика», 2010г. – 34 п.л..
4. **Жакипбеков, Д.С.**и др. Салық есебі [Текст]: Вспомогательное учебное пособие (сборник задач)/ Д.С.Жакипбеков. –Шымкент: «Нурлы бейне», 2010 г.- 13,4п.л.
5. **Жакипбеков, Д.С.**Учетная политика предприятия. [Текст]: Учебное пособие / Жакипбеков Д.С.,Бахрамов А.Ф. – Шымкент: «Нурлы бейне», 2011 г. - 15,75 п.л.
6. **Жакипбеков, Д.С.**Кәсіпорынның есеп және салық есеп саясаты (кескіндер мен кестелерде) [Текст]: Учебное пособие./ Д.С.Жакипбеков. – Алматы: «Экономика», 2013г. – 22,3 п.л.
7. **Жакипбеков, Д.С.**Учетная и налоговая учетная политика предприятия (в схемах и таблицах) [Текст]: Учебное пособие. / Д.С.Жакипбеков. – Алматы: «Экономика», 2013г. – 23,9 п.л.

8. **Жакипбеков, Д.С.** Accounting policy and tax accounting policy of the entity (in schemes and tables) [Текст]: Учебное пособие. / Д.С.Жакипбеков. – Алматы: «Экономика», 2013г. – 21,5 п.л.
9. **Жакипбеков, Д.С.** Методология организации налогового учета и учетно-аналитического обеспечения управления налоговыми отношениями компании [Текст]: Монография. / Д.С.Жакипбеков. – Шымкент: «Алем», 2015 г. – 15,5 п.л.
10. **Жакипбеков, Д.С.** Салық аудиті [Текст]: Учебное пособие/Жакипбеков Д.С., Ескеров Е., Саркұлова Н., Жақыпбекова Д. – Шымкент: «Алем», 2018 г.- 17,5 п.л.

II. Рецензияланаган илимий журналдарга жана басылмаларга жарыяланган басылмалар:

11. **Жакипбеков, Д.С.** Налоговый аудит как самостоятельная категория [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Аудит и финансовый анализ №5 Москва, 2012г С. 253-257
12. **Жакипбеков, Д.С.** Теоретические основы проведения налогового аудита в Республике Казахстан [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Аудитор научно – практический ежемесячный журнал . №10 (212) 2012г С. 19-23.
13. **Жакипбеков, Д.С.** Анализ налоговой отчетности зачисленного НДС в Республике Казахстан [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Аудитор научно – практический ежемесячный журнал . №1 (215) 2013г С. 37-44
14. **Жакипбеков, Д.С.** Учетно-аналитические элементы корпоративного налогового менеджмента [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Ученые записки Российской академии предпринимательства «Роль и место цивилизованного предпринимательства в экономике России». Сборник научных трудов Выпуск XXXII 2012г. С. 42-52
15. **Жакипбеков, Д.С.** Модель системы налогового учета компаний в Республике Казахстан [Текст]/ Д.С.Жакипбеков // Ученые записки Российской академии предпринимательства «Роль и место цивилизованного предпринимательства в экономике России». Сборник научных трудов Выпуск XXXI 2012г. С. 40-50
16. **Жакипбеков, Д.С.** Функции корпоративного налогового менеджмента как рычаги эффективного управления компанией в Республике Казахстан [Текст] / Жакипбеков Д.С., Суйц В.П. // Ученые записки Российской академии предпринимательства «Роль и место цивилизованного предпринимательства в экономике России». Сборник научных трудов Выпуск XXXI 2012г. С. 90-100
17. **Жакипбеков, Д.С.** Налоговый менеджмент как функция комплексного управления учетно-налоговыми отношениями компании [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Путеводитель предпринимателя научно-практическое издание Выпуск XVII 2013г. С. 109-116
18. **Жакипбеков, Д.С.** Налоговая учетная политика как основа организации налогового учета в Республике Казахстан [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Вестник Московского университета Серия 6 «Экономика» Научный журнал №4 2012г. С. 66-74

19. **Жакипбеков, Д.С.** Анализ налоговой отчетности индивидуального подоходного налога [Текст] / Д.С. Жакипбеков, В.П. Суйц // Путеводитель предпринимателя научно-практическое издание Выпуск XVII 2013г. С 244-254
20. **Жакипбеков, Д.С.** Налоговый анализ налоговых и иных взносов с доходов работников [Текст] / Д.С. Жакипбеков // «Ученые записки» Российская академия предпринимательства выпуск 34, Москва, 2013г. С.168-177
21. **Жакипбеков, Д.С.** Учетно-аналитические аспекты процессов корпоративного налогового менеджмента [Текст] / Д.С. Жакипбеков // Вестник МГУ: серия «Экономика», №1, Москва, 2013г. С.47-55
22. **Жакипбеков, Д.С.** Анализ налоговой отчетности по начисленному НДС в Республике Казахстан [Текст] / Д.С. Жакипбеков // Аудитор научно – практический ежемесячный журнал №2 (216) 2013г С.48-56
23. **Жакипбеков, Д.С.** Налоговый анализ корпоративного подоходного налога [Текст] / Д.С. Жакипбеков // «Путеводитель предпринимателя», РАП выпуск 18, Москва, 2013г. С.115-126
24. **Жакипбеков, Д.С.** Разработка методологической основы налогового учета [Текст] / Д.С. Жакипбеков // «Аудит и финансовый анализ», №4, Москва, 2013г. С.23-26
25. **Жакипбеков, Д.С.** Повышение конкурентоспособности текстильной промышленности на основе анализа себестоимости в Республике Казахстан [Текст] / Д.С. Жакипбеков, Д.С. Жакипбекова, А.А. Аблаева // «Известия высших учебных заведений. Технология текстильной промышленности» научно-технический журнал №6 (348), 2013г. с.8-11
26. **Жакипбеков, Д.С.** Диагностика недостоверности отчетности организации: основные критерии и методы оценки рисков [Текст] / В.П. Суйц, А.Н. Хорин, Д.С. Жакипбеков // Аудит и финансовый анализ №4 Москва, 2014г С. 148-155
27. **Жакипбеков, Д.С.** Диагностика недостоверности отчетности организации: косвенные оценки устойчивости отклонений от индивидуальных, средних и отраслевых значений [Текст] / В.П. Суйц, А.Н. Хорин, Д.С. Жакипбеков // Аудит и финансовый анализ №6 Москва, 2014г С. 180-184
28. **Жакипбеков, Д.С.** Диагностика недостоверности отчетности организации: статистические методы в оценке достоверности бухгалтерской отчетности [Текст] / В.П. Суйц, А.Н. Хорин, Д.С. Жакипбеков // Аудит и финансовый анализ №1 Москва, 2015г С. 179-188
29. **Жакипбеков, Д.С.** Диагностика недостоверности отчетности организации: косвенные априорные методы оценки информационной асимметрии [Текст] / В.П. Суйц, А.Н. Хорин, Д.С. Жакипбеков // Аудит и финансовый анализ № 2 Москва, 2015г с.188-193
30. **Жакипбеков, Д.С.** Актуализация показателей финансовой устойчивости АО «Национальная компания «КазМунайГаз» [Текст] / Д.С. Жакипбеков // Международный теоретический научно-практический журнал Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. г.Чолпон-Ата 2015г с.413-420

31. **Жакипбеков, Д.С.**Методика определения деловой активности на примере АО «Национальная компания «КазМунайГаз» [Текст]/ Д.С.Жакипбеков// Международный теоретический научно-практический журнал Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. г.Чолпон-Ата 2015г с.420-427
32. **Жакипбеков, Д.С.**Первичный учет - основа достоверности налоговой отчетности [Текст]:труды международной научно-практической конференции/Д.С.Жакипбеков, Д.С.Жакипбекова // «Совершенствование учета и аудита в условиях становления цифровой экономики», посвященную 70-летию доктора экономических наук, профессора А.О.Осмоналиева. г.Бишкек, 2018г., с.
33. **Жакипбеков, Д.С.**Место первичного учета в налоговом контроле [Текст]:труды международной научно-практической конференции/Д.С.Жакипбеков, Д.С.Жакипбекова // «Совершенствование учета и аудита в условиях становления цифровой экономики», посвященную 70-летию доктора экономических наук, профессора А.О.Осмоналиева г.Бишкек, 2018г., с.
34. **Жакипбеков, Д.С.**Применение метода оптимизации налогообложения сельскохозяйственными предприятиями в Республики Казахстан [Текст]/Д.С.Жакипбеков, Д.С.Жакипбекова // «ИЗВЕСТИЯ Исык–Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии» (ИК Форума БАЦА), Бишкек, 2018г. с.12-20
35. **Жакипбеков, Д.С.**Обзор методов налоговой оптимизации применяемые компаниями [Текст]/Д.С.Жакипбеков, Д.С.Жакипбекова // «ИЗВЕСТИЯ Исык–Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии» (ИК Форума БАЦА)), Бишкек, 2018г. с.20-24

III. Илимий макалалар:

36. **Жакипбеков, Д.С.**Развитие налоговой системы Республики Казахстан [Текст]:материалы международной научно-практической конференции/Д.С.Жакипбеков,А.А.Аблаева // «Проблемы индустриально-инновационного развития региональной экономики» том I Шымкент 2009г. С. 305-309
37. **Жакипбеков, Д.С.**Нормативная основа организации службы (отдела) внутреннего аудита предприятия [Текст]: материалы международной научно-практической конференции // «Проблемы индустриально-инновационного развития региональной экономики» том I Шымкент 2009г. С. 312-317
38. **Жакипбеков, Д.С.**Теоретическая основа налогового менеджмента[Текст] / Д.С.Жакипбеков // Журнал «Экономика и финансы» № 3, часть 1, Бишкек, 2009 г. С. 84-87
39. **Жакипбеков, Д.С.**Методика организации налоговой учетной политики на предприятии [Текст]: материалы международной научно-практической конференции/ Д.С.Жакипбеков// «Социально-экономические и политические аспекты преодоления кризисных явлений в Республике Казахстан» II часть, 6-7 ноябрь, Алматы 2009 г. С. 166-169

40. **Жакипбеков, Д.С.** Организация оплаты труда и функции заработной платы [Текст] /Жакипбеков Д.С., Тургунова Н. // Вестник КазЭУ № I, Алматы 2010 г. С. 165-168
41. **Жакипбеков, Д.С.** Корпоративті табыс салығының құрамындағы табыстар мен шегерімдердің жіктелуі [Текст] /Жакипбеков Д.С., Абдраманова А.А. // Вестник КазЭУ №I, Алматы 2010 ж. С. 161-164
42. **Жакипбеков, Д.С.** Учет начисления и расчет вознаграждения персонала [Текст]: материалы международной научно-практической конференции/Д.С.Жакипбеков, Н.Тургунова // «Проблемы инновационного развития науки и образования» том 1, Шымкент 2010 г. С. 64-69
43. **Жакипбеков, Д.С.** Корпорациялық табыс салығы бойынша қаржылық және салық есептіліктерін даярлау және ұсыну ерекшеліктері [Текст]: материалы международной научно-практической конференции /Д.С.Жакипбеков А.А.Абдраманова // «Проблемы инновационного развития науки и образования» том 1, Шымкент 2010 г. 42-50
44. **Жакипбеков, Д.С.** Методики налогового планирования [Текст]: материалы международной научно-практической конференции / Д.С.Жакипбеков, А.А.Аблаева // «Проблемы инновационного развития науки и образования» том 1, Шымкент 2010 г. 50-56
45. **Жакипбеков, Д.С.** Особенности налогового учета в зарубежных странах [Текст]: материалы международной научно-практической конференции /Д.С.Жакипбеков, Б.М.Ескулова // «Проблемы инновационного развития науки и образования» том 1, Шымкент 2010 г. 57-60
46. **Жакипбеков, Д.С.** Место налогового аудита в комплексе аудиторских услуг [Текст]: // Серия гуманитарных наук, Поиск 1 (2), Шымкент 2010г С. 23-26
47. **Жакипбеков, Д.С.** Бюджет органдарындағы бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды ұйымдастыру мен жеткізу жолдары [Текст]/Д.С.Жакипбеков, Ж.А.Тойшыбекова // Международный научный журнал «Научный мир Казахстана» №1(35), Шымкент 2011г. С. 230-233
48. **Жакипбеков, Д.С.** Салық режимдерінің артықшылықтары мен кемшіліктері [Текст] /Д.С.Жакипбеков, Б.Р.Масакбаев // Международный научный журнал «Научный мир Казахстана» №1(35), Шымкент 2011г. С. 234-236
49. **Жакипбеков, Д.С.** Предпосылки и необходимость создания единой налоговой системы стран ЕврАзЭС [Текст] /Д.С.Жакипбеков, С.Жакипбеков // Вестник Кыргызского национального университета имени Ж. Баласагына. Специальный выпуск посвященный Иссык-кульскому форуму «Исраиловские чтения» г.Чолпон-Ата, 2011г. С. 34-37
50. **Жакипбеков, Д.С.** Методики налогового планирования [Текст]: материалы международной научно-практической конференции/ Д.С.Жакипбеков, В.П.Суйц // «Ауезовские чтения-11: Казахстан на пути к обществу знаний: инновационные направления развития науки, образования и культуры», посвященной 115-летию юбилею М.Ауезова том 7, Шымкент 2012г С. 204-207.

51. **Жакипбеков, Д.С.**Элементы корпоративного налогового менеджмента [Текст]/ Д.С.Жакипбеков // Вестник Кыргызского национального университета имени Ж. Баласагына. Специальный выпуск посвященный Иссык-кульскому форуму «II Исраиловские чтения» г.Чолпон-Ата, 2012г. С. 321-326
52. **Жакипбеков, Д.С.** Бухгалтерлік есеп жүйесінде инвестицияларды жіктеу және бағалау мәселелері [Текст] /Д.С.Жакипбеков, Б.Шымыралиев, О.Турганбеков // Международный научный журнал «Научный мир Казахстана» №6 (46), Шымкент 2012г. С. 234-238
53. **Жакипбеков, Д.С.** Қазақстан Республикасында салық аудитін өткізудің теориялық негіздерін қарастырудағы жаңа әдістеме [Текст] /Д.С.Жакипбеков, Р.Жазықбаев // Международный научный журнал «Научный мир Казахстана» №6 (46), Шымкент 2012г. С. 231-233
54. **Жакипбеков, Д.С.**Налоговый контроль и типичные ошибки отчетности по НДС [Текст]: материалы студенческой научной конференции / Д.С.Жакипбеков, М.Мамадалиев, А.Илесова // «Нұрлы жол – вклад молодых ученых в реализацию государственной программы» Том II, г.Шымкент, 2015 г., с 232-234
55. **Жакипбеков, Д.С.**Анализ налоговой отчетности по КПН в области доходов [Текст]: материалы международной научно-практической конференции /Д.С.Жакипбеков, С.Ержанов, Ж.Бейсенбай // «Ауезовские чтения-13: «Нұрлы жол» - Стратегический шаг на пути индустриально-инновационного и социально-экономического развития страны» Том IV. г.Шымкент, 2015 г., с 186-190

Жакипбеков Динмухамед Сапаровичтин 08.00.12 – бухгалтердик эсеп, статистика адистиги боюнча «Салык эсебин, көзөмөлдү, аудитти жана салык милдеттенмелерин талдоону уюштуруу методологиясы» аттуу темадагы экономика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

ТАРЖЫМАЛЫ

Негизги сөздөр: эсеп-талдоо системасы, корпоративдик салыктык менеджмент, салык эсеби, салык көзөмөлү, салык аудити, салыктык талдоо.

Изилдөөнүн объектиси: катары ири компаниялардын салыктык эсебинин, салыктык көзөмөлүнүн, салыктык аудитинин жана салыктык талдоосунун процесстери каралган.

Изилдөөнүн предмети: компаниялардын өз ара салыктык мамилелеринин эсеп-талдоо процесстери саналат.

Изилдөөнүн максаты: компаниялардын салыктык мамилелеринин натыйжалуугун башкарууда эсеп-талдоо процесстеринин салыктык эсеп, салыктык көзөмөл, салыктык аудит жана салыктык талдоо комплекстеринин методологиясынын корпоративдик түзүмдөрүн уюштурулушун кароо.

Изилдөөнүн ыкмалары: изилдөөдө жалпы илимий жана атайын методдор – талдоо жана синтез, индукция жана дедукция, теңдөө, факторлорду моделдештирүү, диверсиялык жана регрессиялык талдоо, системалык жана комплексттик кадамдар, маалыматтарды изилдөө кубулуштарынын суроо талабын таануу колдонулду.

Алынган натыйжалар жана жаңылыгы: изилдөөнүн эсеп-талдоо системасын салыктык менеджменти, ири компаниялардын салык эсебин автоматташтыруу, салыктык талдоонун методикасын иштеп чыгуу, жумушчу талдоо документтерди жана ички аудиттин стандартын сунуштоо.

Колдонуу даражасы: изилдөөнүн жыйынтыктары окуу процесстеринде, салык аудиттин стандарттарын кайра иштеп чыгууда жана компаниялардын ыкчам ишмердүүлүгүндө салык милдеттердин талдоосун камсыздоо.

Колдонуу чөйрөсү: сунушталган иштелмелер салыктык реформалоодо, компаниялардын салыктык эсебин, көзөмөлүн, аудитин уюштурууда жана эсептик кадрларды даярдоо, кайра даярдоодо пайдаланууга жооп берет.

РЕЗЮМЕ

диссертации Жакипбекова Динмухамеда Сапаровича на тему «Методология организации налогового учета, контроля, аудита и анализа налоговых обязательств», представленной на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.12 – бухгалтерский учет, статистика

Ключевые слова: учетно-аналитическая система, корпоративный налоговый менеджмент, налоговый учет, налоговый контроль, налоговый аудит, налоговый анализ.

Объект исследования. Объектом исследования являются процессы налогового учета, налогового контроля, налогового аудита и налогового анализа крупных компаний.

Цели исследования. Цель исследования состоит в разработке методологии организации комплекса налогового учета, налогового контроля, налогового аудита и налогового анализа в корпоративной структуре, обеспечивающей повышения эффективности управления учетно-аналитическими процессами налоговых взаимоотношений компании.

Предмет исследования. Предметом исследования является учетно-аналитические процессы налоговых взаимоотношений компании.

Методы исследования. Диссертация базируется на общенаучных принципах исследования, предполагающие изучение экономических явлений в их развитии и взаимосвязи. В ходе исследования использовались общенаучные и специальные методы: анализ и синтез, индукция и дедукция, равнение, моделирование факторных систем, дисперсионный и регрессионный анализ, логический, системный и комплексные подходы к оценке экономических явлений, опрос и тестирование как способы получения информации о состоянии изучаемых процессов.

Полученные результаты и их новизна. Раскрыта концепция учетно-аналитического обеспечения и предложена система корпоративного налогового менеджмента; обосновано использование автоматизированной абсолютной системы налогового учета крупных компаний; уточнены элементы, конкретизированы подходы и этапы проведения налогового аудита; разработана методика налогового анализа. Разработаны и предложены интегрированные учетно-аналитические документы налогового учета, автоматизированные рабочие аналитические документ, методические рекомендации по осуществлению налогового контроля и налогового аудита; предложены требования к внутренним стандартам аудита.

Степень использования. Основные результаты исследования используются при разработке учебно-методических комплексов дисциплин в учебном процессе; при разработке стандартов по налоговому аудиту, а также в операционной деятельности компания для аудита и анализа налоговых обязательств.

Область применения. Предложенные разработки могут быть использованы в реформировании налоговой системы государства, организации системы налогового учета компаний, в развитии налогового контроля и аудита аудиторскими компаниями, а также при формировании эффективной системы управления налоговыми отношениями организаций. Теоретические и методические положения, могут широко использованы в процессе подготовке и переподготовке кадров бухгалтерского учета, налогового контроля, аудита.

SUMMARY

Zhakupbekov Dinmukhamed Saparovich's thesis on the subject "Methodology of the Organization of Tax Accounting, Control, Audit and Analysis of Tax Liabilities" submitted for a degree of the Doctor of Economics in the specialty 08.00.12 – accounting, statistics

Keywords: registration and analytical system, corporate tax management, tax accounting, tax control, tax audit, tax analysis.

Research object. An object of a research is process of tax accounting, tax control, tax audit and the tax analysis of the large companies.

Research objectives. The research objective consists in development of methodology of the organization of a complex of tax accounting, tax control, tax audit and the tax analysis in the corporate structure providing increases in effective management of registration and analytical processes of tax relationship of the company.

Object of research. An object of research is registration and analytical processes of tax relationship of the company.

Research methods. The thesis is based on the general scientific principles of a research, assuming studying of economic events in their development and interrelation. During the research general scientific and special methods were used: the analysis and synthesis, induction and deduction, an alignment, modeling of factorial systems, the dispersive and regression analysis, logical, system and integrated approaches to assessment of economic events, poll and testing as ways of obtaining information on a condition of the studied processes.

The received results and their novelty. The concept of registration and analytical providing is opened and the system of corporate tax management is offered; use of the automated absolute system of tax accounting of the large companies is proved; elements are specified, approaches and stages of carrying out tax audit are concretized; the technique of the tax analysis is developed. The integrated registration and analytical documents of tax accounting automated analytical documents, methodical recommendations about implementation of tax control and tax audit are developed and offered; requirements to internal standards of audit are offered.

Extent of use. The main results of a research are used when developing educational and methodical complexes of disciplines in educational process; when developing standards on tax audit as well as in operating activities the company for audit and the analysis of tax liabilities.

Scope. The offered developments can be used in reforming of a tax system of the state, organization of a system of tax accounting of the companies, in development of tax control and audit by the auditor companies and also when forming an effective control system of the tax relations of the organizations. Theoretical and methodical provisions can be widely used in process of preparation and retraining of personnel of accounting, tax control, audit.

Подписано в печать ____ . ____ . 201 ____
Формат 60х84/16
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Усл. неч. л. 2,0
Тираж 150 Экз. Заказ № ____
Типография _____
Адрес _____
Тел. _____